

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

11.04 – КМР. 1787 «С» 2020.11.13. 017 ПЗ

Загорійчука Леоніда Леонідовича

2021

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

УДК 339.92:334

ПОГОДЖЕННЯ
Декан економічного факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
глобальної економіки

Діброва А. Д.

Вдовенко Н. М.

(підпис)

(підпис)

2021 р.

2021 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА
РОБОТА

на тему: «Функціонування транснаціональних корпорацій в
системі глобальної економіки»

Спеціальність 051 Економіка

(шифр і назва)

Освітня програма Прикладна економіка

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Гарант освітньої програми

д.е.н., професор

Вдовенко Н. М.

підпис

Керівник магістерської кваліфікаційної
роботи к. е. н., доцент

підпис

Михальчишина Л. Г.

Виконав

Загорійчук Д. Л.

підпис

Київ – 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
глобальної економіки

д.е.н., професор

Н. М. Вдовенко

« » 2021 р.

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ

РОБОТИ СТУДЕНТУ

Загорійчук Леоніду Леонідовичу

Спеціальність 051 «Економіка»

(код і назва)

Освітня програма «Прикладна економіка»

(назва)

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: **«Функціонування транснаціональних корпорацій в системі глобальної економіки»**

затверджена наказом ректора НУБіП України від 13.11.2021 р. № 1787 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру 2021.11.09

(рік, місяць, число)

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: законодавчі та нормативно-правові акти, інформація міжнародних статистичних організацій, матеріали Державної служби статистики України, наукові здобутки вчених і практиків.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Розглянути та проаналізувати теоретичні і методичні аспекти функціонування транснаціональних корпорацій в економічній системі
2. Розкрити базові класифікаційні ознаки транснаціональних корпорацій, визначити їх місце та роль в системі глобальної економіки, проаналізувати структуру ТНК та особливості їх розвитку в Україні.
3. Виокремити світові та вітчизняні тенденції формування та стратегічного розвитку транснаціональних корпорацій та визначити фактори впливу діяльності ТНК на економіку України.

Дата видачі завдання «30» жовтня 2020 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи к. е. н., доцент

Михальчишина Л. Г.

Завдання прийняв до виконання

Загорійчук Л. Л.

НУБІП України

4

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 63 стор., 12 рис., 3 табл., 51 джерело.

Зростаючий інтерес до проблем щодо аналізу діяльності транснаціональних корпорацій, в першу чергу пов'язаний із змінами в світовій економіці та зростанням ролі міжнародних монополій в процесах глобалізації, яка перетворює світове господарювання в сукупність, що базується на інтеграційно-відтворювальних зв'язках, технологічній, економічній та інформаційній єдності.

Метою роботи є дослідження процесу становлення та функціонування транснаціональних корпорацій в системі глобальної економіки та розробка теоретико-методичних засад і рекомендацій прикладного характеру щодо стратегічних напрямів розвитку ТНК.

Об'єкт дослідження – функціонування транснаціональних корпорацій в системі глобальної економіки.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади функціонування транснаціональних корпорацій в системі глобальної економіки.

Методи дослідження – загальноприйняті методи економічного аналізу та прогнозування: монографічний, абстрактно-логічний, статистичний, екстраполяції, метод аналізу та синтезу, принципів дослідження операцій тощо.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є вивчення законодавчих та нормативно-правових актів України, пов'язаних з формуванням і розвитком транснаціональних корпорацій, сучасних теорій та методик транснаціоналізації економіки, наукових досліджень, публікацій вітчизняних та закордонних науковців з обраної тематики.

За структурою дана магістерська робота складається із вступу, трьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел та додатків.

НУБІП України

Структура магістерської роботи відповідає поставленим цілям і завданням.

У першому розділі роботи розглянуто теоретичні і методичні аспекти функціонування транснаціональних корпорацій в економічній системі.

НУБІП України

У другому розділі досліджено механізм функціонування транснаціональних корпорацій в глобальній економіці та вивчено особливості їх діяльності в Україні.

У третьому розділі намічені стратегічні напрямки розвитку транснаціональних корпорацій та визначено фактори впливу діяльності ТНК на економіку України.

НУБІП України

Ключові слова: транснаціональні корпорації, глобальна економіка, конкуренція, національний ринок, розвиток, механізм управління, структура.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ЗМІСТ

ВСТУП

НУБІП України

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В
ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

1.1. Транснаціональні корпорації: поняття, типи та етапи створення 9
1.2. Теоретичні підходи до аналізу діяльності транснаціональних
корпорацій 17

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТНК В СИСТЕМІ
ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Місце та роль транснаціональних корпорацій в глобальній
економіці 26
2.2. Структура транснаціональних корпорацій та принципи її
формування 32

2.3. Особливості діяльності транснаціональних корпорацій в Україні 35

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

3.1. Транснаціональні корпорації: сучасні тенденції та напрямки
розвитку 41
3.2. Фактори впливу діяльності ТНК на економіку України 48

ВИСНОВКИ 56

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 59

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВСТУП

7

Актуальність теми. Сприйняття процесу глобалізації суспільством характеризується неоднозначними підходами й певним дуалізмом. З одного боку, транснаціональні корпорації служать джерелом суспільного прогресу, з іншого – загрозою для економік окремих країн, так як їх діяльність поширюється і на інші сфери такі як: політика, соціальні стандарти, культура, екологія, тощо. Тому складові, які характеризують вплив транснаціональних корпорацій на економіки країн їх базування та приймаючих країн, стають предметом численних наукових диспутів науковців та практиків кінця ХХ – початку ХІХ ст.

Економічна природа транснаціональних корпорацій всебічно розкрита в наукових працях як закордонних так і вітчизняних, вчених. Базові дослідження умов формування та розвитку транснаціональних корпорацій висвітлені у наукових працях іноземних вчених, таких як Р. Вернон, Р. Коуз, Дж. Данінг, Х. Перлмуттер, М. Портер, А. Ригман, Д. Стопфорд, С. Хаймер. Найбільш відомими вітчизняними дослідниками у цій сфері є С. Кваша, Л. Кудирко, О. Мозговий, Т. Орехова, О. Рогач, В. Рокоч, С. Якубовський, Л. Шабалина та інші вчені. Проте, як у вітчизняній науковій літературі, так і у працях іноземних науковців не існує універсального єдиного підходу до визначення процесу транснаціоналізації. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак, зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Зростаючий інтерес до проблем щодо аналізу діяльності транснаціональних корпорацій, в першу чергу пов'язаний із змінами в світовій економіці та зростанням ролі міжнародних монополій в процесах глобалізації, яка перетворює світове господарювання в сукупність, що базується на інтеграційно – відтворювальних зв'язках, технологічній, економічній та інформаційній єдності.

Метою роботи є дослідження процесу становлення та функціонування транснаціональних корпорацій в системі глобальної економіки та розробка теоретико-методичних засад і рекомендацій прикладного характеру щодо стратегічних напрямів розвитку ТНК.

Для досягнення поставленої мети роботи, необхідно виконати такі завдання:

1. Вивчити теоретичні аспекти функціонування транснаціональних корпорацій в економічній системі.
2. Визначити методичні підходи до аналізу діяльності транснаціональних корпорацій.
3. Встановити місце та роль транснаціональних корпорацій в глобальній економіці.
4. Дослідити структуру корпорацій та принципи її формування.
5. Проаналізувати особливості діяльності транснаціональних корпорацій в Україні.
6. Визначити сучасні тенденції та стратегічні напрямки розвитку транснаціональних корпорацій.
7. Виявлення та оцінка факторів впливу діяльності ТНК на економіку України.

Об'єктом дослідження є процес функціонування транснаціональних корпорацій в системі глобальної економіки.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади функціонування транснаціональних корпорацій в системі глобальної економіки.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних, методичних та практичних підходів до визначення напрямів і тенденцій стратегічного розвитку транснаціоналізації світової та української економіки, конкретизації позитивних та негативних ефектів від даного процесу та визначення факторів впливу ТНК на економіку України.

Методи дослідження. Теоретичної та методичною базою дослідження обраної тематики магістерської роботи є напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених з даної тематики, а також загальноприйняті методи економічного аналізу та прогнозування: монографічний, абстрактно – логічний, статистичний, екстраполяції, метод аналізу та синтезу, економіко-математичний метод.

Інформаційною базою даної магістерської роботи є укази Президента України, постанови Верховної Ради України, законодавчі та нормативні - правові акти, інформаційні матеріали міжнародних статистичних організацій, а також ФАО, матеріали Державної служби статистики України, наукові з добуток вчених і практиків з досліджуваної тематики.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, реферату, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

1.1 Транснаціональні корпорації: поняття, типи та етапи створення

Транснаціональна компанія (ТНК) – це компанія (корпорація), яка володіє виробничими підрозділами в декількох країнах. За іншими джерелами, транснаціональна компанія – це компанія, міжнародний бізнес якої є досить вагомим, так як закордонні активи мають складати біля 25-30 % їх загального об'єму, і яка має філії в двох та більше країнах. [1]

Термін «транснаціональна корпорація» почав використовуватися лише з 1960 року, хоча й перші прообрази ТНК з'явилися ще в 16-17 столітті. Так, серед засновників Бриганської Ост-Індійської компанії, що була створена в 1600 році і проіснувала до 1858 року були не лише англійські комерсанти, а також купці з Нідерландів та банкіри з Німеччини, які займалися виключно торгівлею, але не організацією виробництва, а тому і не грали значної ролі в капіталістичному господарстві. Тому їх вважають попередниками «дієвих» ТНК, які з'явилися наприкінці 19 сторіччя, коли на зміну вільної конкуренції прийшовся активний розвиток великих фірм – монополій, які займалися масовим вивезенням капіталу.

Виділяють три основних етапи розвитку ТНК.

Перший етап. Початок XX століття. ТНК створювались з метою видобутку сировини в слаборозвинених державах та створення там торговельних представництв. Виробництво залишилось в промислово розвинених країнах. Цей етап характеризується – низьким рівнем автоматизації та нестачею кваліфікованого персоналу. Організаторами створення ТНК в цей період виступають об'єднання фірм різних країн, що

створювали міжнародні картелі, які займались поділом ринків збуту, визначенням цінової політики тощо.

Другий етап. Середина ХХ століття. Зросла роль закордонних виробничих підрозділів, які стали виробляти таку ж продукцію, яка раніше вироблялась в базовій для ТНК країні. Філії ТНК все в більшій мірі переорієнтовуються на обслуговування місцевого попиту. Перенесенню виробництва сприяла автоматизація операцій, а керуваність віддаленими від центру процесами сприяло розвитку інформаційних комунікацій. Розвиток транспортної інфраструктури, в той же час, дав поштовх до подібнення і розміщення окремих технологічних процесів в тих країнах де фактори виробництва дешевші. Організаторами ТНК частіше стають окремі фірми, достатньо великі, які мають більше можливостей для здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Тому якраз в 1960 роки з'явився термін «транснаціональні корпорації». [2]

Третій етап припав на кінець ХХ сторіччя, коли транснаціональні корпорації почали створювати розширену систему виробництва та збуту. В той же час, при виборі місця розташування дочірніх виробництв в першу чергу враховується мінімізація виробничих та збутових витрат. Потік інвестицій ТНК в меншій мірі направляєтся в економічно слабкі регіони на які в 70 – роки приходилось біля 25 % іноземних прямих інвестицій. В 1980 – х роках частка таких інвестицій зменшилась на 20 %.

Так, наприклад населення Німеччини купляють техніку німецької фірми «Bosch», вироблену в південній Кореї, чи Китаї, але ж ніяк не у Німеччині.

Під транснаціональною корпорацією розуміють комплекс, який використовує в своїй діяльності міжнародні підходи та передбачає формування транснаціонального виробничого, торгівельного та фінансового виду діяльності з єдиним центром прийняття управлінських рішень в країні базування та з філіями в інших країнах. Країна базування – це країна, в якій знаходиться штаб-квартира ТНК. Приймаючі країни – це країни, в яких

розміщується власність ТНК. Міжнародне виробництво – закордонна власність ТНК.

В загальному можна виділити три ключових вектори в еволюції, які сприяли виникненню, формуванню та розвитку транснаціональних корпорацій:

- Перший вектор – це переваги власності корпорації, що визначаються особливими активами ТНК, які можна поділити на дві групи – вже створені унікальні активи та сукупні додаткові невидимі активи. Перші впроваджені у вже діючих технологіях, а інші – в здатності корпорації створювати в майбутньому знання, тобто є свого роду творчим потенціалом ТНК [3]. Якраз такі організаційні здібності корпорації, її інтелектуальний потенціал та ринковий досвід мають конкурентні переваги та дозволяють розпочати процес трансформації в ТНК, так як на перше місце серед активів, висуваються унікальні знання, що різнить їх з державними компаніями і допомагає виграти в конкурентній боротьбі.

- Другий вектор – використання переваг інтернаціоналізації, що є головним стимулом для фірм створювати «внутрішні ринки», або інтернаціоналізувати операції [4]. Це в першу чергу дасть можливість знизити транзакційні витрати на розробку та поширення знань і технологій [5].

- Третій вектор – це розвиток економіки через знання. Еволюційні зміни, які базуються на знаннях, доказують, що транснаціональні корпорації є соціальними інститутами, які створюють знання та організують їх міжнародний трансферт.

На відміну від державних інституцій, здатність створювати та переміщувати всередині корпорації знання є однією із ключових особливостей, що надає переваги ТНК. [6]. Тобто в такому випадку ТНК можна розглядати, як депозитарій знань та досконалий механізм їх передачі між ланками транснаціональної системи на відміну від традиційних ринкових механізмів.

Таким чином, заслуга ТНК полягає у тому, що вони володіють

спеціальними організаційними здібностями по створенню та поширенню унікальних знань, які є ключовою конкурентною їх перевагою і дає роз'яснення їх суті, причини розвитку і подальшу еволюцію.

Підсумовуючи вищесказане, необхідно відмітити, що аналіз етапів становлення та функціонування транснаціональних корпорацій, їх форм, ціннісних орієнтирів, відмінних рис управління, організаційних структур, еволюційних векторів розвитку вказує на те, що формування само організаційних синергетичних ефектів, продукованих системою, є тією мірою, після проходження якої набуваються принципово нові якості та створюється необхідне середовище для подальшої еволюції корпорації.

В результаті аналізу еволюційної теорії, суть ТНК можна розкрити, розглядаючи її як структуру, що має двояку природу. З одного боку, вона є частиною національних економічних систем країни – базування і приймаючої країни, а з іншого боку – складовою світової економіки, яка підпорядковується її законам розвитку та має на неї зворотній вплив. Існування такої структури можливе лише в результаті постійного обміну з навколишнім середовищем – знаннями, інформацією та ресурсами.

Процеси, які забезпечують еволюційний процес розвитку ТНК, досягаються завдяки реалізації двох видів механізмів зворотного зв'язку – позитивний і негативний та двох видів трансформаційних механізмів – адаптаційний та само організаційний. Що стосується транснаціональних корпорацій, то вони постійно переходять від одного типу зв'язку до іншого. Так, механізми негативного зворотного зв'язку забезпечують стійкість ТНК на поточний період, а механізми позитивного зв'язку визначають стійкість ТНК у майбутньому.

Виходячи з цього, транснаціональні корпорації можна розглядати, як системний господарюючий суб'єкт, що є носієм трансформаційних перетворень та суб'єктом індивідуалізованої власності, який дає можливість оптимізувати постійно зростаючі капіталопотоки в їх динамічно еволюційних структурах. Суть ТНК проявляється:

• в прискореному зростанні внутрішнього та зовнішнього об'ємів інформаційного обміну;

• зростанні ролі процесів взаємодії та взаємного переходу ієрархізації та деієрархізації;

• Посилення дії механізму взаємодії конкуренції та кооперації активних соціальних сил [7].

У відповідності з визначеннями ООН, до міжнародних корпорацій відносять фірми річний оборот, яких перевищує 100 млн. долларів, з філіями не менше чим в 6-ти країнах.

За масштабами діяльності всі транснаціональні корпорації поділяють на великі та малі. Умовним критерієм такого поділу є величина річного обороту. В 80-ті роки до великих ТНК відносились корпорації з річним оборотом більше 1 млрд. доларів та десятками і сотнями філій, тоді як малі нараховували по 3-4 міжнародних філій.

Як різновидність транснаціональних корпорацій вирізняють транснаціональні банки, які займаються кредитуванням бізнесу та організацією розрахунків в міжнародному масштабі.

Транснаціональні корпорації часто поділяють на три великі групи:

• Горизонтально інтегровані ТНК – керують підрозділами, розміщеними в різних країнах та виробляючих однакові чи схожі товари.

• Вертикально інтегровані ТНК – керують підрозділами в певній країні, які виробляють товари, що постачаються в їх підрозділи в інших країнах.

• Роздільні ТНК – керують підрозділами, розташованими в різноманітних країнах, які вертикально чи горизонтально не поєднані [8].

За іншою класифікацією поділ здійснюється в залежності від розміру капіталу материнської компанії, правового статусу та ступеню підпорядкованості фірми, яка знаходиться в сфері впливу материнської компанії. В залежності від цих ознак виділяють.

НУБІП України

- Філії;
- Дочірні (субсидовані) компанії;
- Асоційовані (афілійовані) компанії;
- Спільні підприємства.

НУБІП України

Філії ТНК не є юридичною особою, тобто не мають юридичної самостійності та не можуть самостійно вести справи. Вони діють за дорученням материнської компанії та мають однакові назви, а в обов'язки

НУБІП України

філії в більшості входить виробництво тих видів продукції, в яких зацікавлена материнська компанія і реалізація її на тих ринках, які вона визначає.

НУБІП України

Дочірні підприємства на відміну від філій є юридичними особами і тому укладання контрактів та ведення фінансової документації здійснюється ними відокремлено від материнської компанії, яка не несе ніякої

НУБІП України

відповідальності за зобов'язаннями дочірньої компанії. Поряд з тим материнська компанія здійснює регулярний контроль за діяльністю своїх дочірніх підприємств. Такий контроль полягає не лише в спостереженні та

НУБІП України

координації господарської діяльності, але й у визначенні складу правління, призначенні директорів. Створюючи дочірню фірму, материнська компанія визначає її виробничу спеціалізацію, постачальницьку діяльність, технічне обслуговування реалізованої продукції, дослідження ринків тощо.

НУБІП України

Дочірні підприємства можуть володіти контрольними пакетами акцій інших компаній, що входять до складу материнської.

Асоційовані компанії наділені юридичною та господарською самостійністю. В той же час, будучи зацікавленими в бізнесі конкретних ТНК, вони створюють разом з ними складні багатоступеневі комплекси, пов'язаних між собою (асоційованих) компаній. Асоційовані компанії

контролюються материнськими компаніями ТНК через систему договірних зобов'язань.

Спільними підприємствами вважаються підприємства (фірми) за участі одного чи декількох іноземних партнерів – інвесторів, при вдалому виборі яких фірма є достатньо життєспроможною структурою.

Спільні підприємства мають ряд переваг:

1. місцевий партнер краще знає і розуміє покупців, їх традиції;
2. місцевий партнер може надати компетентне управління не лише вищої, але і середньої ланки;
3. з-за висунутої вимоги приймаючої сторони участі місцевих фірм, чи інвесторів в міжнародному бізнесі, спільні підприємства є єдиною можливою формою ведення такого бізнесу;
4. репутація та контакти місцевих партнерів надають можливість розширити доступ до ринку капіталу приймаючої країни;
5. місцевий партнер може використовувати технології, які є сприятливими для даного середовища та можуть бути задіяні по всьому світу.

Не зважаючи на ці переваги, найбільш використаною формою є дочірні підприємства, які на 100 % належать ТНК, так як транснаціональні корпорації насторожено відносяться до втручання місцевих партнерів в конкретні сфери критичних рішень компанії.

По типу взаємовідносин материнської компанії та її закордонних дочірніх підприємств ТНК поділяють на три типи:

1. етноцентричні;
2. полі-, чи регіоцентричні;
3. геоцентричні.

Етноцентричний тип характеризується послідовною орієнтацією вищого керівництва ТНК на пріоритет базової материнської компанії. При цьому типі закордонні ринки залишаються для ТНК, продовженням внутрішнього ринку країни базування материнської компанії. Тому прийняття управлінських рішень здійснюється переважно в материнській компанії, що засвідчує високий рівень централізації прийняття управлінських

рішень та сильний контроль за діяльністю закордонних філій з боку материнської компанії.

Поліцентричний, чи регіоцентричний тип характеризується зростанням ролі зовнішнього ринку, коли він стає більш важливим сектором діяльності корпорації, чим внутрішній ринок. В таких транснаціональних корпораціях зарубіжні філії досить великі та різноманітні так як вони не лише продають продукцію материнської компанії, але й здійснюють виробництво її на місці з врахуванням потреб місцевих ринків.

Тому характерними рисами для даного типу є децентралізація функцій управління та делегування повноважень дочірнім фірмам.

Регіоцентричний тип зорієнтований не на ринки окремих країн, а на окремі регіони, наприклад на всю Західну Європу, а не на окремі країни, що входять до її складу (Франція, Німеччина тощо).

Для більш глобальних корпорацій характерний геоцентричний підхід до взаємовідносин між материнською компанією та її філіями. Такі транснаціональні корпорації набувають форми децентралізованої федерації регіональних філій. Материнській компанії при цьому відводиться роль однієї із складових корпорації, а ареною діяльності є весь світ.

Компанія, вищий ешелон управлінців якої приймається геоцентричного підходу, носить назву глобальної. На даному етапі такі компанії представляють хімічні, нафтопереробні, електротехнічні, електронні, інформаційні, автомобілебудівельні, банківські та інші галузі.

Наприклад, корпорація «Ексон» має філії у 100 країнах, тоді як «Кока-кола» – в 190 країнах.

Що стосується галузевих типів ТНК, то 60% міжнародних компаній зайняті у сфері виробництва (передусім в електроніці, автомобілебудування, хімічній та металургійній промисловості), 37% в сфері послуг та 3% у видобувній промисловості і сільському господарстві. Спостерігається тенденція зростання закордонних інвестицій у сферу послуг та новітніх технологій, в той час, як зменшується їх частка в видобувній промисловості,

сільському господарстві та ресурсомістких галузях [9].

Виділяють наступні головні якісні ознаки ТНК:

- особливості реалізації: фірма реалізує вагому частину своєї продукції за кордоном, тим самим здійснюючи вплив на світовий ринок;

- особливості розташування виробництва: за кордоном розташовані дочірні підприємства та філії корпорацій;

- особливості прав власності: власники фірми є резидентами різних країн.

Таким чином, актуальність вивчення ТНК і їх ролі у світі підтверджується наявністю у корпорацій певних особливостей, які впливають на їх місце в світі. В сучасній економіці ТНК можна назвати одним із головних елементів, які визначають напрямки розвитку як окремої країни так і в цілому світової економіки.

1.2. Теоретичні підходи до аналізу діяльності транснаціональних корпорацій

Розвиток міжнародних компаній прискорився в період індустріалізації в XIX сторіччі в зв'язку із формуванням світового ринку. Наприкінці століття виникла проблема економічного поділу світу міжнародними монополіями. Проте переважали серед них олігополії та об'єднання картельного типу, які поділили між собою ринки збуту товарів та сировини, проте ніша виробництва була майже не задіяна.

Перші міжнародні об'єднання підприємств виникли в 60-80- роках XIX ст. в галузі видобування, закупівлі та збуту мінеральної сировини. Із розвитком капіталістичних відносин вони створюються у різних сферах світового господарства [10].

В цілому, транснаціональні корпорації забезпечують біля 50 % світового промислового виробництва. На ТНК приходить більше 70 % світової торгівлі, причому 40 % цієї торгівлі здійснюється в межах ТНК, тобто

не по ринкових цінах, а по трансферним цінам, які зумовлені довгостроковою політикою материнської компанії.

Першою транснаціональною корпорацією рахується створена у 1602 році корпорація Dutch East India Company. Поряд з цим, виник цілий ряд аналогічних структур, деякі з них, як наприклад Hudson Bay Company збереглися донині. Проте наступні триста років корпорації розвивались дуже повільно і лише після другої світової війни цей розвиток прискорився.

Міжнародні корпорації – це продукт доволі швидкого розвитку міжнародних економічних відносин, з одного боку та є досить сильним механізмом впливу на них з іншого боку, формуючи нові відносини та вдосконалюючи існуючі.

Транснаціональні корпорації діють через свої філії та дочірні підприємства у відповідності з науково – виробничою та фінансовою стратегією в десятках країн світу, наділені ринковим та науково – виробничим потенціалом, що забезпечує високий рівень та динаміку розвитку.

Тенденції становлення та розвитку транснаціональних корпорацій в різних країнах різняться.

. Можна виділити наступні напрямки розвитку ТНК:

- становлення якісно нових глобальних компаній II-го покоління, що характерно для США;

- формування вузькоспеціалізованих агресивних ТНК в традиційних галузях, що характерно для Німеччини та інших країн Європи;

- трансформація ТНК, які пережили кризу, шляхом злиття з іноземними компаніями (Південна Корея, Японія);

- створення традиційних корпорацій на основі національних фінансово – промислових груп, що характерно для країн, що розвиваються, КНР тощо;

- посилення закордонної експансії великої кількості середніх та малих фірм, які стають новими сформованими ТНК

У відповідності до особливостей організації корпорацій економічно розвинених країн виділяють три типові моделі:

- англо – американську;
- континентально – європейську;
- японську.

Головна відмінність цих моделей полягає в тому, що лежить в основі створення головної корпорації як юридичної особи, об'єднуючі різноманітні зацікавлені групи з метою досягнення спільних цілей, реалізації спільних інтересів, тобто які групи включені до складу корпорації, а які залишаються за її межами. Відповідно до цього різняться і цілі, які ставить перед собою корпорація.

Так, головна відмінність англо – американської моделі полягає в тому, що акціонери корпорації можуть впливати на прийняття стратегічних рішень та політику корпорації. Наймані менеджери та працівники, що виконують завдання власників у корпорацію не входять, але менеджери виступають агентами акціонерів, яким делегуються обмежені права по оперативному керівництву корпорацією, акціонери в той же час, зберігають повний контроль над корпорацією, єдиною метою якої є досягнення максимуму прибутку.

Проте, деякі автори, зокрема Дж.К.Гелбрейт, Г.Саймон, вважають, що корпорація може переслідувати і інші цілі так як акціонери не можуть контролювати всі рішення, що приймаються менеджментом корпорації. Технології сучасного виробництва такі, що потребують складних оптимальних управлінських рішень на основі професійних знань, практик та навичок. В результаті чого виникає протиріччя між інтересами акціонерів та менеджерів на основі того, що менеджери задіяні в більш широку систему суспільних відносин, що зумовлює сильніший вплив на формування структури їх інтересів порівняно із внутрішньо корпоративними відносинами. Тому, досить важливим елементом контролю в такій ситуації є інформаційна відкритість бізнесу через систему щоквартальної та річної

звітності. Така інформація доступна кожному бажаючому, а рівень відкритості корпорації перед суспільством в США значно вищий, чим в інших країнах [10].

Ще одна особливість американської моделі – це дуже високий рівень роздробленості пакета акцій корпорації. В більшості великих компаній кількість акціонерів вираховується сотнями тисяч та мільйонами, а великі пакети акцій – одиницями (1-2 %), тому ні один із акціонерів не може контролювати дії менеджменту.

Підводячи підсумок, необхідно відмітити, що особливістю англо – американської моделі є пріоритет фінансових ідей над іншими. США використовують ТНК для ефективного реалізації своїх національних інтересів за межами своєї території [11].

Проте, з іншого боку, самі національні інтереси продукуються державою під впливом ТНК, виражаючи в першу чергу їх інтереси.

В Європі домінує німецька модель, для якої характерно включення в корпорацію всіх зацікавлених груп, таких як акціонери, фінансові структури, працівники та держава, які сприймаються як елемент корпоративної структури та мають права на управління.

Тому в європейській моделі корпорація розглядається, як інститут невід'ємний від держави на базі партнерських відносин і при цьому держава дуже часто володіє значними пакетами акцій та має представників в правління великих фірм.

В свою чергу держава стимулює та підтримує взаємовідносини та координацію між компаніями в межах окремих галузей.

Фондовий ринок в Німеччині має значно менше значення, чим в країнах, які використовують американську модель. Проте значну роль в німецькій моделі відіграє банківський капітал, так як у відповідності із законодавством приватні інвестори не мають доступу до фондового ринку, а купляють та продають акції при допомозі посередників, які в більшості випадків використовують банківські послуги через.

Контроль поточної діяльності в корпораціях здійснюють спостережні ради. Найбільший вплив в таких групах мають представники фінансових установ, тобто банки, що має значні наслідки для структури управління економікою країни, так як через банки налагоджуються додаткові зв'язки між компаніями – посередниками, формуються спеціалізовані на технологічно орієнтованих галузях промислові групи.

Навколо банків створюють великі горизонтально інтегровані фінансово – промислові об'єднання. Очолює таку структуру банк, а з ним пов'язана група промислово – торгівельних компаній, навколо яких групується багато великих та середніх фірм.

В німецьких корпораціях не має орієнтації на максимальний прибуток, як на єдину ціль. В той же час, існує багато цілей, які визначаються співвідношенням інтересів різних груп, які приймають участь в управлінні.

Проте загальною метою, яка є спільною для всіх груп є максимальний розвиток компанії, так як він забезпечує збільшення кількості робочих місць, сприяє національному економічному росту, що вигідно державі, зростання обсягу ресурсів. Результатом є підпорядкованість фінансових цілей корпорації соціальним та маркетинговим цілям.

Що стосується японської моделі, то великі компанії в головних секторах економіки, розглядаються, як організації, яким держава надає можливість вести бізнес та отримати прибуток, але які пов'язані зобов'язаннями з суспільством та державою. Тобто вони створюються та функціонують з метою забезпечення інтересів тих хто працює та обслуговує, а не в інтересах банкірів та акціонерів.

Корпорація ніколи не розглядалася японським суспільством, як незалежна система, а лише як елемент великих об'єднань – кейріцу, які забезпечують потреби суспільства. До складу таких об'єднань входять банки, фінансові та страхові компанії, групи промислових компаній і торгові фірми тощо.

Таким чином, до їх складу може входити навіть більше ста організацій

та фірм, які пов'язані між собою перехресним володінням акцій. На вершині кейріцу знаходиться один із комерційних банків країни, який забезпечує головне джерело фінансування групи.

Група також включає великі торгові доми, страхові організації, інвестиційні компанії, а також одне чи декілька вертикально інтегрованих промислових об'єднань, що пояснює той факт, коли більше як 70% всього акціонерного капіталу знаходиться в руках інституціональних власників.

Кожна із моделей має свої сильні та слабкі сторони. Так, головним недоліком американської моделі є її орієнтованість на короткотермінові інтереси інвесторів, якій сприяє висока прозорість та публічність відносин, щоквартальна звітність та простота операцій з акціями на високоліквідному фінансовому ринку.

Проте, досвід свідчить, що дана модель має високий потенціал розвитку.

В той же час, німецьку та японську моделі критикують за значну роль, яка відводиться банкам, котрі виступають в якості одночасно як акціонерів так і кредиторів і таким чином створюють конфлікт інтересів, що призводить до видачі кредитів, які не повертаються, чи кредитуванню неефективних програм. Крім того, в цих моделях значна роль держави, що обмежує свободу конкуренції, а також вони зорієнтовані на тісну підтримку держави та соціальні відносини з працівниками, що ускладнює інтеграцію в глобальну економіку і корпорація змушена змінювати модель організації.

Англо – американська модель має мінімум вимог до соціальної сторони корпорації і тому найбільше підходить для ТНК, які в меншій мірі залежать від національних особливостей країни базування і в більшій мірі орієнтовані на специфіку міжнародних ринків.

При цьому транснаціональні корпорації мають дуже великі бюджети, які перевищують бюджети деяких країн. Так із 100 найбільших економік в світі, 52 – це транснаціональні корпорації, а інші – держави. Вони мають

великий вплив в регіонах, так як володіють потужними фінансовими ресурсами, зв'язками з громадськістю, політичним лоббі.

Для комплексного дослідження рівня розвитку транснаціональних корпорацій використовують 33 показники GCI, які охоплюють економічні, екологічні, соціальні та інституційні аспекти діяльності звітності.

1. Економічна зона включає такі показники, як:

- Дохід
- Додана вартість (валова додана вартість)
- Чиста додана вартість (NVA)
- Податки та інші платежі до Уряду
- Зелені інвестиції
- Громадські інвестиції
- Загальні витрати на дослідження та розвитку

• Відсоток місцевих закупівель

2. Соціальна зона

- Частка жінок на керівних посадах
- Середня кількість годин навчання на рік на одного працівника
- Витрати на навчання працівників на рік/працівник
- Заробітна плата та виплати працівників у частці від надходження, з розбивкою за видами зайнятості та статтю
- Витрати на охорону здоров'я та безпеку працівників яка частка

доходу

• Частота/кількість випадків виробничого травматизму

• Відсоток працівників, охоплених колективом угод

Ядро GCI показників

3. Екологічна зона

- Переробка та повторне використання води

• Ефективність використання води

- Стрес води

НУБІП України

- Скорочення утворення відходів
- Відходи використовуються повторно, відновлюються та переробляються

НУБІП України

- небезпечні відходи
- Обсяг викидів парникових газів
- Відновлювана енергія тощо.

4. Інституційна зона

НУБІП України

- Кількість засідань ради та рівень відвідуваності
- Кількість та відсоток жінок - членів правління
- Кількість засідань ревізійної комісії та коефіцієнт відвідуваності
- Загальна компенсація на одного члена правління
- Сума платежів, що виплачуються або підлягають сплаті через розрахунки

НУБІП України

- Середня кількість годин навчання з питань боротьби з корупцією, на рік на одного працівника.

Ступінь транс національності компанії характеризується рядом індикаторів, серед яких досить важливими є індекси транс національності та інтернаціоналізації [12].

НУБІП України

Індекс транс національності компанії (ІТК) розраховується як середнє значення трьох величин таких як:

- відношення закордонних активів до всіх активів;
- закордонних продаж до загального об'єму всіх продаж;

НУБІП України

чисельність працівників за кордоном до загальної чисельності працівників, зайнятих в ТНК.

Індекс інтернаціоналізації (ІІ) розраховується шляхом відношення чисельності кількості закордонних філій до загальної кількості філій. Крім того, необхідно відмітити, що більшість проектів прямих іноземних інвестицій, на сьогодні реалізуються ТНК.

НУБІП України

Із 100 найбільших не фінансових світових ТНК – 85 приходиться на США, країни ЄС та Японію. Серед 25 найбільших компаній – шість компаній із США (в першій трійці - General Electric, Ford Motor Company, General Motors), 7 компаній з Німеччини, 6 компаній з Франції, три з Британії, дві – з Японії. Головні позиції серед них займають ті транснаціональні компанії, які займаються виробництвом автомобілів, фармацевтичних препаратів, електронного та електричного обладнання, тепло комунікаціями і лише 4 корпорації, які пов'язані з нафтовою промисловістю її переробкою та добуванням[13].

Що стосується фінансових транснаціональних корпорацій, то велика їх частка, майже половина сумарних активів приходиться на фінансові ТНК з Франції, Німеччини, Японії, Британії та США. У системі ТНК особливе місце належить рішенням щодо будь-яких фінансових операцій. Тому ця сфера повністю контролюється головною компанією і передбачає чітку систему контролю та звітності.

З метою визначення приналежності до транснаціональних компаній використовують спеціальний індекс транс націоналізації, розрахунок якого здійснюється за формулою:

$$IT = 1/3 (AI/A + RI/R + SI/S) \times 100 \% \text{ де,} \quad (2.1)$$

IT — індекс транс націоналізації, %;

AI — закордонні активи;

A — загальні активи;

RI — об'єм продажів товарів та послуг закордонними філіями;

R — загальний об'єм продажів товарів та послуг;

SI — закордонний штат працівників;

S — загальний штат працівників компанії.

Якщо порівнювати транснаціональні корпорації США та європейських країн, то можна помітити закономірність, яка вказує на те, що зв'язку з об'ємами ринків США, ступінь транс націоналізації їх ТНК буде значно нижчий, чим у європейських транснаціональних корпорацій, так як ринок

рідної країни значно обмежений. Крім того, великий вплив має податкова система США та Європи. Так, для європейських транснаціональних корпорацій, більш рентабельним є винести виробництво на схід, що і практикують німці, а для того щоб зацікавити їх працювати в країні, уряд пропонує їм деякі пільги, наприклад податкові, чи урядові субсидії, чи послаблення в трудовому чи екологічному законодавстві.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТНК В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1 Місце та роль транснаціональних корпорацій в глобальній економіці

Глобалізація – це багаторівневе явище, яке стосується окремих учасників світової економіки, ринків товарів, послуг, капіталу, праці, регіональні, національні та міжнародні аспекти діяльності, охоплює всі сфери суспільної діяльності такі, як політика, культура, екологія, соціальна сфера тощо.

Основу процесу глобалізації складає макрорівень, тобто діяльність транснаціональних корпорацій. На сьогоднішній день ТНК стали важливим фактором виробничого процесу, так як вони є об'єктом міжнародних мікро зв'язків в кругообігу капіталу, тобто виробництві, завдяки чому вони виводять на міжнародний рівень весь відтворювальний процес. В цих умовах відбувається процес перетоку вагомій частини матеріальних, фінансових та трудових ресурсів, які контролюють та регулюють стратегічно важливі сфери економіки, такі як технології, фінанси, постачання тощо.

Тому діяльність транснаціональних корпорацій дає можливість створити базу для формування та нарощування глобального виробництва з єдиним ринковим та інформаційним простором на зовсім іншому вдосконаленому рівні, з врахуванням переваг ТНК.

В теперішній час ТНК перетворились в важливий фактор світового виробничого процесу, оскільки саме вони встановлюють міжнародні мікрозв'язки в основній ланці кругообігу капіталу – виробництві. Через це ТНК виводять на міжнародну арену і весь виробничий цикл. В їх рамках здійснюється перетік значної частини фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, вони контролюють стратегічно важливі сфери економіки – фінанси, технології, поставки сировини та компонентів і т. д. Саме діяльність ТНК створює реальну основу для формування глобального виробництва з єдиним ринковим та інформаційним простором, на зовсім іншому рівні використання переваг НТР.

На сучасному етапі, на світовій арені зростає роль ТНК, особливо це стосується корпорацій, які повністю чи частково, належать державі через контрольний пакет акцій.

По визначенню ЮНКТАД, контрольним вважається пакет акцій, що включає 10 та більше % акцій. Завдяки чому у держави з'являється право голосу і це дає йому можливість впливати на прийняття важливих рішень. [14].

Динаміка чисельності показників транснаціональних корпорацій з державною долею в загальній кількості діючих в світі ТНК показані в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка чисельності ТНК з державною участю в 2010, 2020 роках

Рік	Загальна кількість ТНК у світі	Кількість ТНК з держ. управ.	Доля ТНК з ДУ у заг. кількості, %	Загальна кількість філій ТНК	Кількість філій ТНК з ДУ	Доля філій ТНК з ДУ, %
2010	82000	650	0,8	800000	8500	1,1
2020	110000	1650	1,5	852000	87000	10,2

Джерело: складено автором за даними щорічних звітів ЮНКТАД.

З аналізу даних таблиці 2.1, можна відмітити, що за період с 2010 року по 2020 рік загальна кількість ТНК у світі зросла на 34 % до 110 тис. Крім того, внаслідок активної інтернаціоналізації державних компаній, за десять останніх років, значно зріс показник кількості транснаціональних корпорацій з державним управлінням у 2,5 рази до 1650, а кількість закордонних філій - в 10,2 рази, до 87 тис.

За даними ЮНКТАД у базисному аналітичному році в світі було зареєстровано 650 ТНК з державною формою управління, які володіли 8500 іноземними філіями, тоді як у звітному (2020 р.) їх вже нараховувалося 1650 ТНК з державним управлінням, в яких було більше 87 тис. іноземних філій, що складало 1,5 % від усіх ТНК світу, а частка закордонних філій за цей період зросла з 1,1 % у 2010 р. до 10,2 % у 2020 році.

Майже половина світового промислового виробництва здійснюється транснаціональними корпораціями. Крім того, вони контролюють близько 70 % зовнішньої торгівлі, а загальна сума їх іноземних інвестицій складає близько 2 трлн дол. США.

Десь біля 95 % світових патентів і ліцензій належать сучасним транснаціональним корпораціям. У зв'язку з чим, напрями структурних змін в економіці необхідно розглядати в сукупності з процесами транс націоналізації [12].

Що стосується України, то тут зареєстровано близько 7400 філій іноземних ТНК, що складає лише 0,9% їх загальної кількості в світі (понад 800000) [13].

Найбільш знаними транснаціональними корпораціями, що функціонують на території України, є: Coca-Cola, Cargill PepsiAmericas та PepsiCo, «Укртатнафта», Daewoo, Sigma-Bleyzer, Western NIS Enterprise Fund, Macdonald's Ukraine Ltd, та Nestle, Procter & Gamble [15].

У світі всі великі транснаціональні корпорації відносять до трьох економічних центрів США, країн Європейського Союзу та Японії. Проте останнім часом намітилась тенденція розвитку на світовому ринку,

діяльності транснаціональних корпорацій нових індустріальних країн.

Галузева структура ТНК має широкий діапазон. Так, біля 60 % міжнародних корпорацій зайнято сферою виробництва, найбільш поширеними напрямками якої є електроніка, фармацевтична галузь та галузь автомобілебудування, хімічна промисловість тощо, 37 % приходить на сферу послуг і лише 3 % на видобувну галузь та сільське господарство, рис. 1

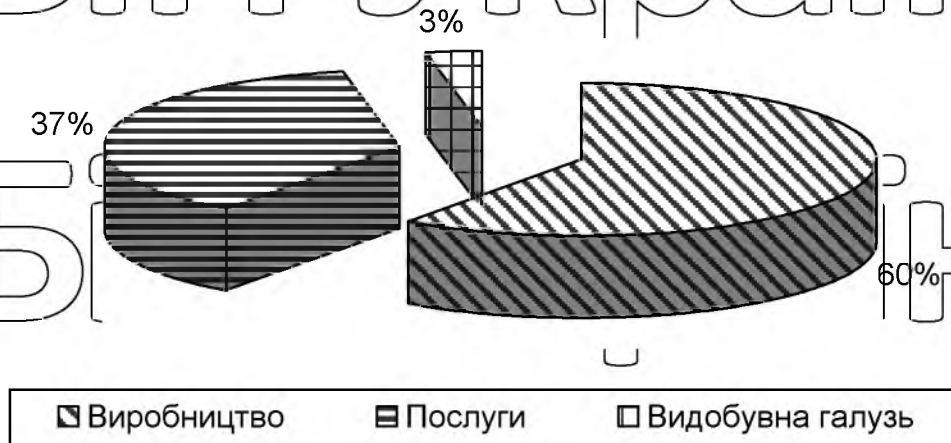


Рис. 1. Структура міжнародних ТНК в розрізі галузей
Джерело: складено автором за даними щорічних звітів ЮНКТАД.

Аналізуючи дані ЮНКТАД, щодо ролі великих ТНК з державною формою управління, необхідно відмітити, що їх долю не така вже й велика, проте розміри цих компаній досить значні і вони займають ведучі позиції в рейтингах найбільших світових транснаціональних корпорацій по активах. Їх частка в сотні найбільших світових транснаціональних корпорацій складає більше 15 %, а більше половини їх розмішують свій головний офіс у країнах, що розвиваються, а більше 35 % в країнах з розвинутою економікою, рис.

2.2.

НУБІП України

НУБІП України

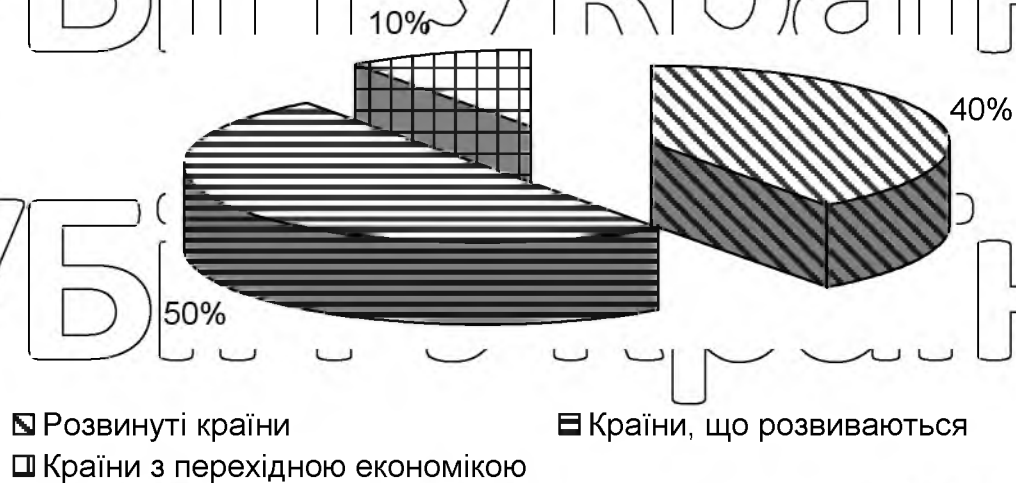


Рис. 2.2 Частка ТНК з державним управлінням в розрізі країн у 2010 р.

НУБІП України

НУБІП України

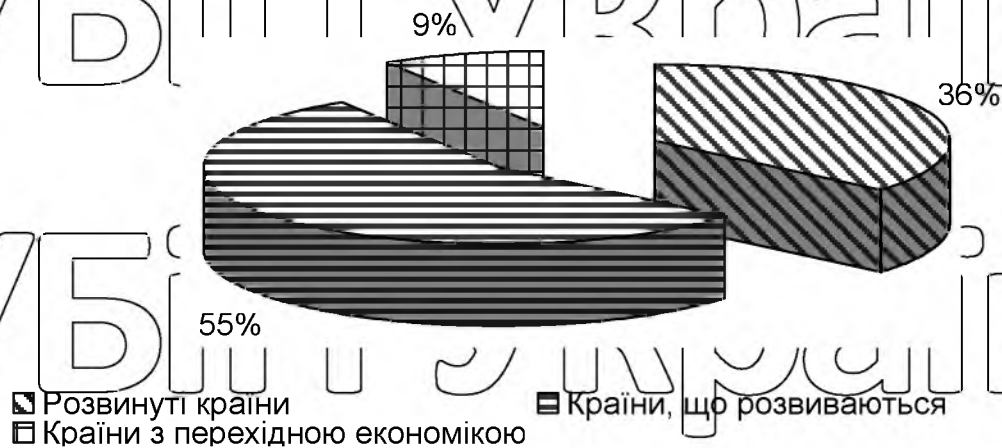


Рис. 2.3 Частка ТНК з державним управлінням в розрізі країн у 2019 р.

Джерело: складено автором за даними World Investment report 2019: special economic zones /UNCTAD, UN, New York, Geneva. [14]

В деяких країнах, таких як Китай, країни Південної Африки, Малайзія та Росія, доля транснаціональних корпорацій з державним управлінням значна, що пов'язано з історичними особливостями розвитку.

Дані відображені на рис. 2.2 та 2.3, вказують на те, що на протязі останнього десятиліття, спостерігається тенденція збільшення частки транснаціональних корпорацій з державним управлінням в країнах, що розвиваються з 50 % у 2010 році до 55 % у 2019 році, або на 5 пунктів за рахунок зменшення частки корпорацій в розвинених країнах.

НУБІП України

Значна доля ТНКЗДУ спостерігається в таких країнах, що розвиваються, як Китай (18%), Малайзія (5%), Індія та Південна Африка по (4%).

Серед країн Європейського Союзу, де розташувалось 495 транснаціональних корпорацій з державною формою управління, найбільше транснаціональних корпорацій нараховується у Швеції – 49, або майже 10 %, Франції – 45 компаній, або 9 %, Італії та Німеччині відповідно 44 та 43 корпорації, або 8,8 та 8,7 % і Бельгії – 33 корпорації, або 6,7 %.

Дослідження географічного розміщення іноземних філій вказує на те, що стратегія їх розташування зорієнтована на великі споживчі ринки. В той же час, стратегії розміщення прямих іноземних інвестицій транснаціональними корпораціями з державною формою управління європейського та азіатського типу сильно відрізняються.

Так, європейські транснаціональні корпорації свої іноземні інвестиції розміщують більш компактно в зоні регіону, тобто по сусідству, або в країнах ЄС, тоді як азіатські корпорації більш глобалізовані, так як вони направляють потоки в самі різні країни та регіони світу. На першому місці країни Європи, а далі США і потім вже деякі азіатські країни. Найбільші потоки ІІІ направляються із Китаю.

При цьому не потрібно перебільшувати над національність ТНК. Так серед ста найбільших транснаціональних корпорацій не має жодної, яка була б просто глобальною. По всім головним показникам – технологічний рівень, місце проведення досліджень, розміщення прямих інвестицій, інформація про господарів та топ – менеджерів тощо – національна орієнтація прослідковується досить чітко.

Один із показників, який використовується для оцінки закордонної активності транснаціональних компаній є індекс транснаціоналізації. В першому розділі магістерської роботи, була представлена формула для розрахунку даного показника. Індекс транс націоналізації розраховується, як середнє трьох показників, таких як частки закордонних активів в загальному

об'ємі активів ТНК, частки від закордонних продажів в загальній виручці корпорації та частки закордонного персоналу в загальній чисельності зайнятих в ТНК працівників.

Проте, необхідно відмітити, що найвищий рівень даного показника спостерігається в транснаціональних корпораціях малих країн, так як успішні фірми в цих країнах дуже швидко переходять межі внутрішнього ринку.

Так, наприклад ТНК Тайвані мають індекс на рівні 93,9; Мексики – 71,8, а транснаціональні корпорації США – 62,8; Китаю – 56,7, Австралії – 36,9, а Ізраїлю – лише 28,5.

Із 100 найбільших не фінансових ТНК у світі – 22 (22 %) приходить на США, по 14 (14 %) на Великобританію та Францію; 10 (10 %) – на Німеччину; 8 (8 %) – на Японію; 5 (5 %) – на Швейцарію. Тобто 50 % ТНК приходить на 3 країни – США, Великобританію та Францію, рис. 2.4.

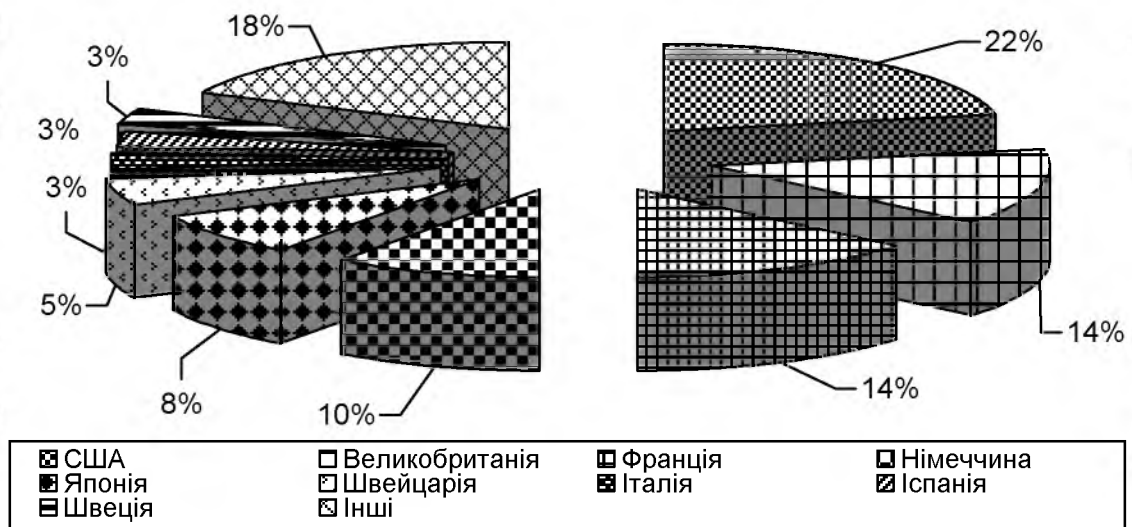


Рис. 2.4 Частка країн у структурі 100 найбільших не фінансових ТНК у світі у 2017 році

Джерело: складено автором за даними щорічних звітів ЮНКТАД.

Із 22 найбільших ТНК у США найбільшою по величині є компанія - General Electric. У Великобританії – Royal Dutch Shell; у Франції – Total; у Німеччині – Volkswagen; у Японії – Toyota Motors, а у Швейцарії – Nestle.

2.2 Структура транснаціональних корпорацій та принципи її формування

Народногосподарський комплекс країн з розвинутою економікою, в великій мірі базуються на розвитку транснаціональних корпорацій. В той же, ставши великими транснаціональними групами, вони включають у свою структуру багаточисельні закордонні філії виробничого, науково-досліджуваного, постачальницько – збутового напрямку, що більш активно діють на міжнародній арені, стаючи головною силою світової економіки та вписуючись і вмішуючись у регіональний суспільно – політичний процес, що в багатьох випадках може призвести до зміни регіонального політично – економічного курсу.

Оптимальна структура ТНК повинна забезпечувати безперервне керівництво материнської компанії своїми закордонними філіями і одночасно надавати можливість менеджерам цих філій самостійно приймати рішення щодо забезпечення попиту споживачів з врахуванням специфіки місцевого ринку та у відповідності з діючим законодавством країни.

Адміністративним центром всієї системи підприємств ТНК є головна материнська компанія. До функцій якої входить:

- прийняття управлінських рішень щодо злиття з іншими компаніями, придбання нових фірм та ліквідація неефективних підрозділів;
- формування довгострокової виробничої, інвестиційно – інноваційної та фінансової політики корпорації та філій зокрема;
- визначення засобів, форм та методів, які забезпечують виконання поставлених цілей;
- здійснення контролю за організаційно – господарською діяльністю та фінансами закордонних філій шляхом розробки консолідованого балансу.

У відповідності до міжнародного менеджменту, система управління транснаціональних корпорацій включає, такі рівні, рис. 2.5.

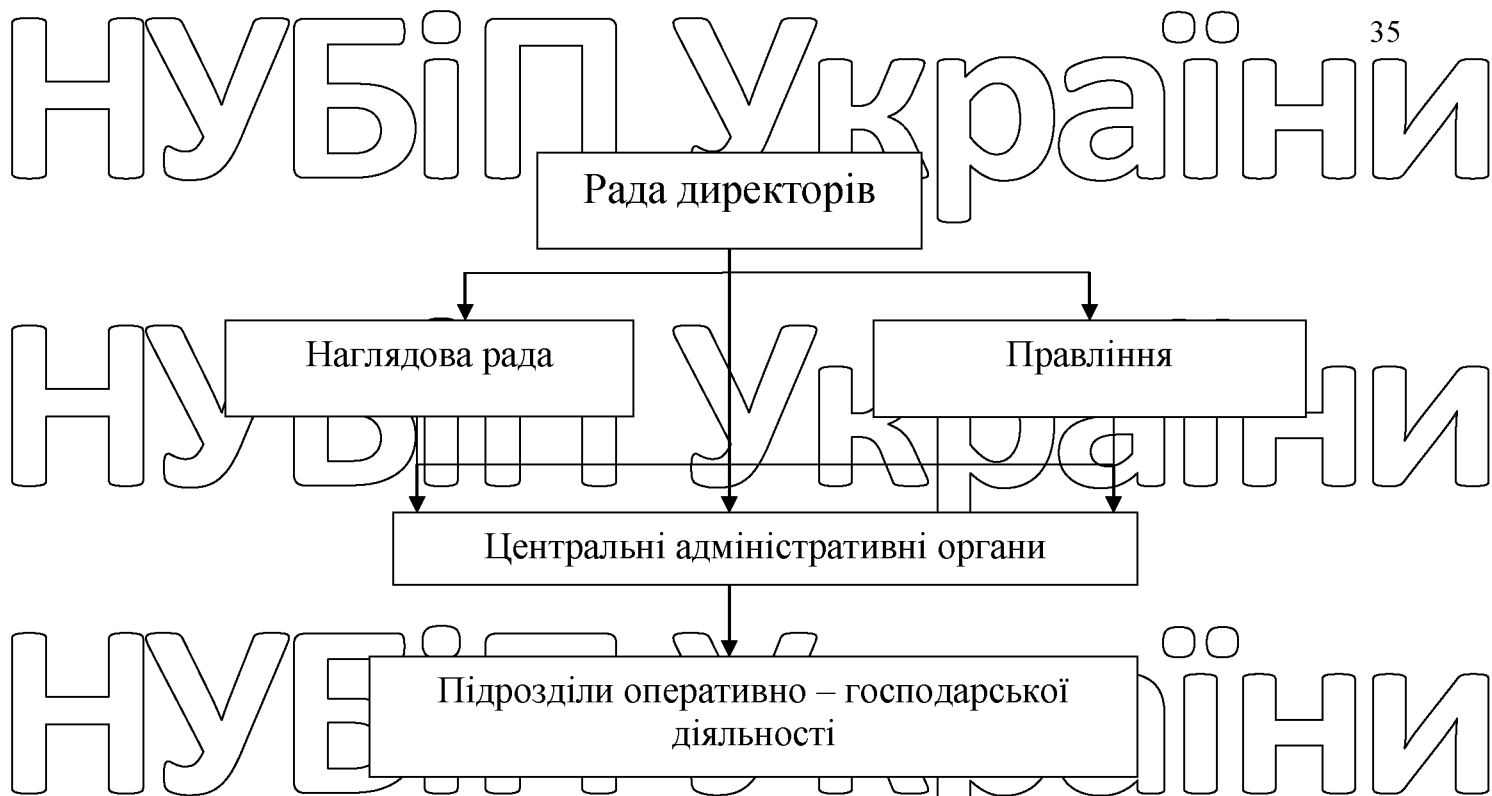


Рис. 2.5 Структура управління транснаціональних корпорацій

Перший рівень представлений вищим менеджментом, який включає – Раду директорів, (Наглядову раду), Правління;

Другий рівень представлений середнім менеджментом, який включає – центральні адміністративні органи, що забезпечують і контролюють роботу всіх підрозділів ТНК;

Третій рівень, до якого відноситься нижчий менеджмент, представлений підрозділами оперативно-господарської діяльності в межах окремих структурних підрозділів.

В сферу діяльності Ради директорів, яка є виборчим органом і представляє інтереси акціонерів, входить розробка загальної стратегії діяльності ТНК, в той час як Правління здійснює її реалізацію на практиці. Акціонерами обирається також Правління ТНК, яке дуже часто лише втілює рішення Ради директорів. Голова Правління ТНК називається президентом компанії.

В той же час необхідно відмітити, що назви вищих органів компаній різних країн можуть відрізнятися. Так наприклад, у франкомовних країнах це може бути Адміністративна, чи Наглядова Рада; у Швеції – Правління, яке в перекладі шведами на англійську мову звучить, як Рада директорів; в

американських, англійських і японських компаніях – Рада директорів; в німецьких компаніях – Наглядова Рада [16].

При Раді директорів зазвичай створюють консультаційні структури, з метою надання рекомендацій та аналітичних висновків, що забезпечує ефективне функціонування Ради. Очілниками корпорації є генеральний та виконавчий директори. Міжнародна діяльність ТНК контролюється віцепрезидентом.

Підсумовуючи необхідно відмітити, що структура більшості транснаціональних компаній формується, або за регіональним – принципом країни, чи товарним – принципом продукту.

Проте, останнім часом спостерігаються тенденції зростання ролі міжнародних злиттів чи поглинань та створення на цій основі транснаціональних стратегічних альянсів, під якими розуміють вищий рівень концентрації капітальних ресурсів, централізації управління (виробництвом, науково – технічним прогресом, а також перерозподільчо – регулюючою сферою, що дає можливість розширити масштаби реалізації виробничо – збутових проектів, запровадити технологічну кооперацію, скоротити терміни реалізації інвестиційних процесів, підвищити ефективність та зменшити ризикованість діяльності, що в кінцевому підсумку приведе до відкриття та завоювання нових ринків збуту продукції і надання послуг.

2.3 Особливості діяльності транснаціональних корпорацій в Україні

Поширення інтеграційних процесів та потужний економічно – соціальний розвиток і в кінцевому результаті одержання ефекту, світові національні економіки, зокрема і економіка України, не можуть не рахуватися із впливом на них діяльності транснаціональних корпорацій, але при цьому уряди цих держав можуть регулювати рівень їх присутності. Регулювання присутності ТНК на їх території, може здійснюватися що

найменш на чотирьох рівнях: наддержавному; міждержавному; внутрішньодержавному; суспільному.

На сьогоднішній день, вплив транснаціональних корпорацій на світову економіку зростає швидкими темпами, незалежно від рівня їх розвитку. Під іноземними інвестиціями, згідно з Законом України «Про режим іноземного інвестування» розуміють цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту. Крім того, законодавством України визначено мінімальну частку участі іноземного інвестора на рівні 10% акцій у статутному капіталі підприємства. [17]

Взагалі, прямі іноземні інвестиції можна розглядати, як важливий механізм передачі цінностей від компаній промислово розвинених країн у країни, що розвиваються, так як вони мають низький рівень заощаджень.

З метою оцінки рівня іноземного інвестування України на сучасному етапі, проведемо комплексний порівняльний аналіз руху прямих іноземних інвестицій в Україну та прямих інвестицій з України.

Прямі інвестиції в економіку України у 2019 р. склали 28289 млн. дол. з країн ЄС, та 35810 млн. дол. США з країн світу, що значно нижче рівня 2015 року, коли ІІІ склали відповідно – 38386 млн. дол. з країн світу, або на 8 % більше та 29223 млн. дол. з країн ЄС, рис. 2.6.

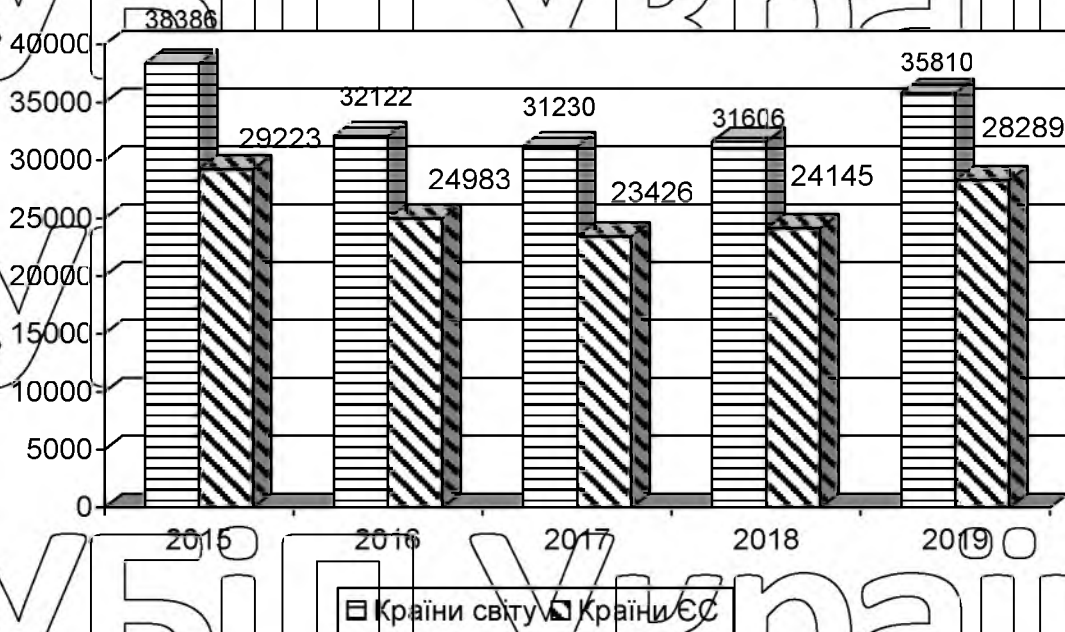


Рис. 2.6. Динаміка прямих інвестицій в економіку України з країн світу та країн ЄС, млн. доларів

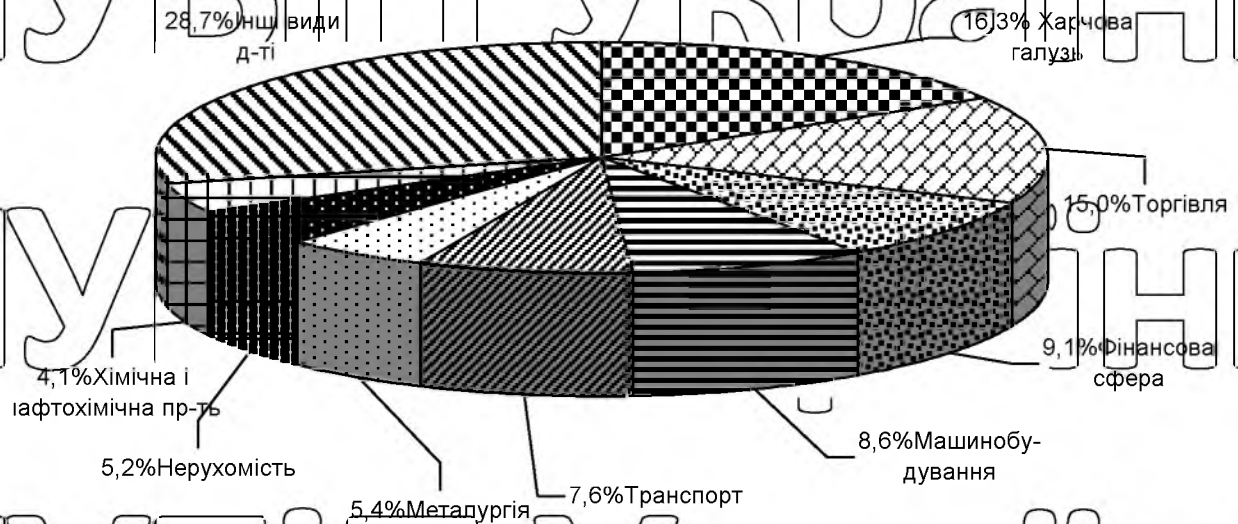
Джерело: сформовано автором на основі [200 найбільших компаній. Рейтинги Forbes Україна. URL: <http://forbis.ua/ratings/>. (дата звернення: 01.11.2021)].

Позитивним є те, що у звітному (2019 р.) році порівняно із 2018 роком значно зросли прямі іноземні інвестиції, як з країн світу на 12,6 %, та з країн ЄС на 17,2 %, що дало можливість нарощувати виробництво, здійснити оновлення технологій, покращити технічне забезпечення, створити додаткові робочі місця.

В Україні, капітал західних транснаціональних корпорацій зосередився в основному у таких галузях, як: харчова та тютюнова промисловість, торгівля, фінанси, енергетика, де зафіксовано близько 7 тис. філій іноземних ТНК, що становить біля 0,8 % від загальної кількості філій, так як у світі їх в цілому нараховується – 810000 [18].

На сьогоднішній день, найбільш інвестиційно-привабливими в Україні серед закордонних інвесторів, є такі сфери діяльності, як харчова галузь та переробка сільськогосподарських продукції, на долю якої приходить

16,3% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених до України; торгівля – 15,0%; фінансова сфера – 9,1%; машинобудування – 8,6%; транспорт – 7,6%; металургія та обробка металу – 5,4%; операції з нерухомістю – 5,2%; хімічна та нафтохімічна промисловість – 4,1%, рис. 2.7.



2.7 Структура найбільш інвестиційно привабливих в Україні галузей, серед закордонних інвесторів у 2019 році, % [19;20].

Джерело: сформовано автором на основі [Державний комітет статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.10.2021)]

В той же час, серед найбільш відомих транснаціональних корпорацій, які відкрили дочірні компанії, філії та спільні підприємства в Україні, можна виділити такі як: шведсько-швейцарський концерн ASEA – Brown Boveri (ABB) в електротехнічній галузі, SKF – у машинобудуванні, Tetra-pak – сфера пакування продукції, Procter & Gabel, Unilever, Dow Chemical Company охоплюють хімічну галузь, «AMC Energy» нафтопереробна галузь, Damen Shipyards – у судно-будівництві. Логотип «Dow Chemical Company» [22].

В Україні на сьогоднішній день, найбільша кількість транснаціональних корпорацій представлена у переробній промисловості, що відповідає галузевій структурі виробництва. За результатами 2019 року,

відповідно до версії Forbes, більшість із них була прибутковими. Найкращі фінансові результати отримали ТНК, що спеціалізуються на неттоновій та харчовій галузях промисловості, а саме: JT International, PepsiCo та Philip Morris [21].

Транснаціональні корпорації значно впливають як на країни базування, так і на країни, що їх приймають. Зрозуміло, що країни, які приймають на своїй території філії транснаціональних корпорацій, позитивно відносяться до їхньої діяльності, вони навіть конкурують між собою, так як це сприяє залученню прямих іноземних інвестицій і таким чином розширенню, або оновленню їх діяльності, створенню додаткових робочих місць, впровадженню інновацій, випуску нових видів продукції, активізації внутрішньої торгівлі. Про розподіл основних інвесторів в Україну свідчать дані рис. 2.8.

В результаті проведеного аналітичного дослідження, було встановлено, що головними чинниками, які забезпечили високий рейтинг цих транснаціональних корпорацій є такі, як:

- гнучка політика та стабільність їх навіть в період економічних криз;
- великі масштаби діяльності компаній;
- швидке та активне розміщення виробництва на території інших країн;
- застосування новітніх інформаційних технологій.

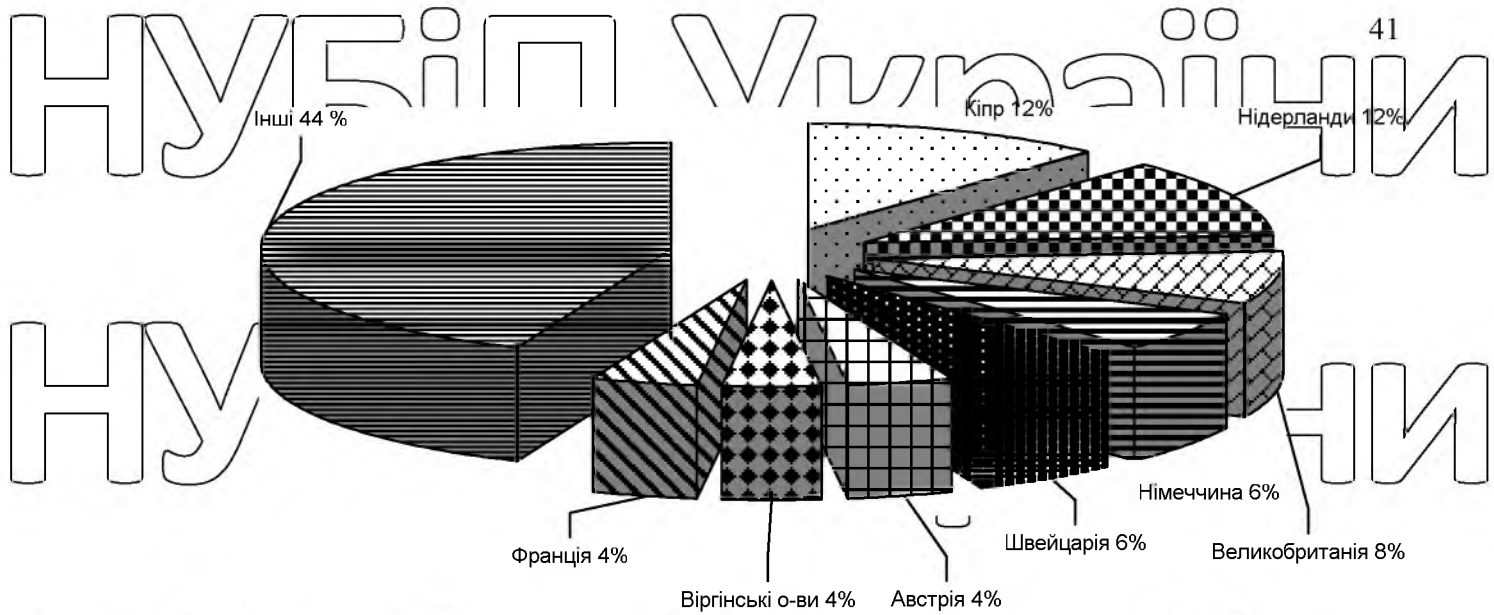


Рис. 2.8 Структура основних інвесторів в Україну в 2019 році, %

Джерело: сформовано автором на основі [21]

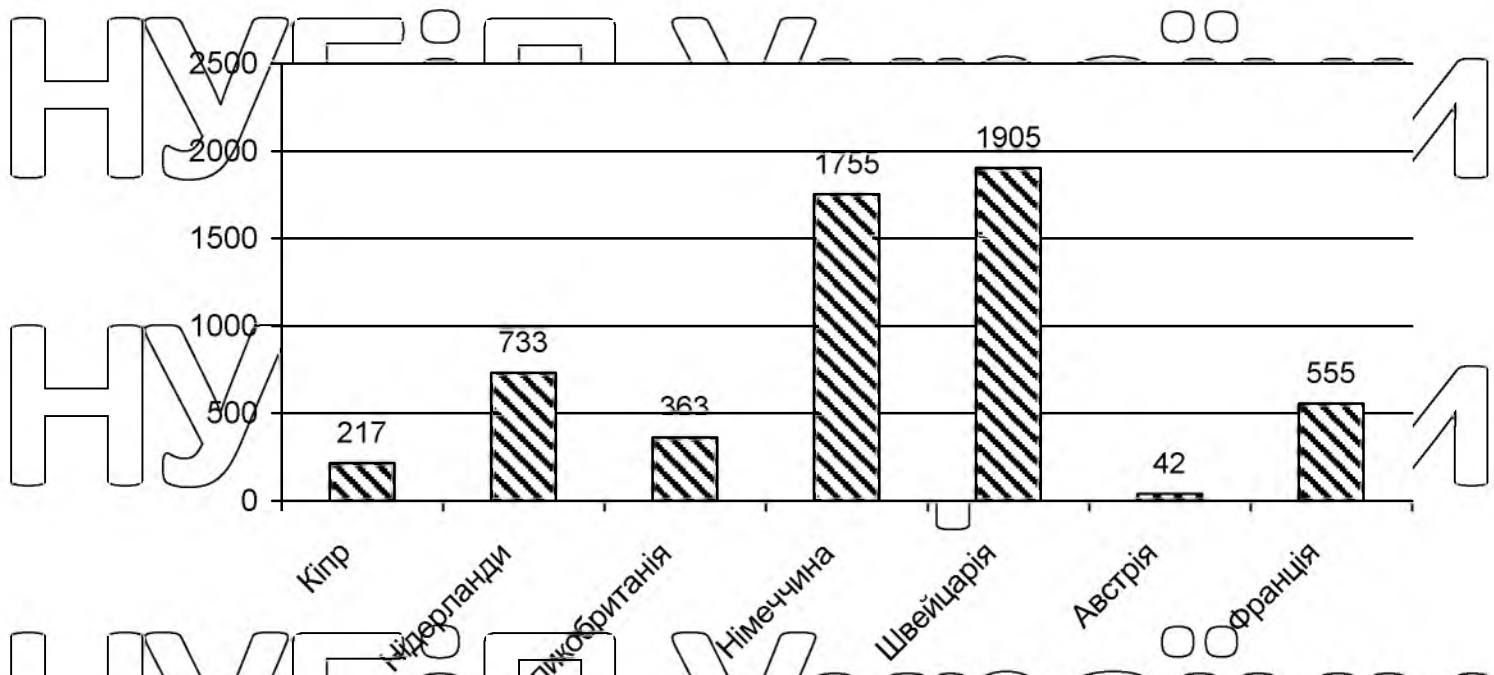


Рис. 2.9 Створено одиниць робочих місць головними інвесторами в

Україні в 2019 році

Джерело: сформовано автором на основі [21]

Так, в 2019 році компаніями - інвесторами було створено додатково майже 7000 (6999) одиниць робочих місць. Хоча й Німеччина та Швейцарія

у структурі інвестицій займають лише 4 та 5 – ту позиції, проте їх компаніями створено найбільшу кількість робочих місць – 1755 та 1905

одиниць, тоді як Кіпр, який займає першу позицію створив лише 217 одиниць робочих місць, а Велика Британія – 363 одиниці, рис. 2.9 [23, 24].

Великі ТНК на сучасному етапі володіють економічними потужностями, які характерні для економіки окремих країн. Тому в подальшому очікується їх розвиток та підвищення основних економічних показників для середніх та великих корпорацій.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

3.1 Транснаціональні корпорації: сучасні тенденції та напрямки розвитку

Однією із форм прояву глобалізації в сучасних умовах, є економічна інтеграція, яка стала частиною світової економіки і є маячком створення сприятливих умов для становлення та розвитку транснаціональних корпорацій.

Найбільш характерною, відмінною рисою для транснаціональних корпорацій є наявність капіталу компанії в хоча б двох, чи більше країнах світу.

В зв'язку з тим, що ТНК мають право розпоряджатися своїми активами в різних країнах де вони функціонують, тобто існувати поза межами національних кордонів, то для таких компаній характерно приймати участь в економіці, політиці, науково – технічних дослідженнях та бути задіяними в інших міжнародних питаннях. Тому діяльність будь якої із ТНК попадає у сферу інтересів та стратегій окремої держави та світу у цілому.

Так як ТНК – це об'єднання з великим оборотом засобів, то вплив корпорацій на світову економіку здійснюється завдяки конкуренції. Для таких корпорацій, у відповідності до матриці Ансоффа, більш раціональним є застосування стратегії «Розвитку продукції», чим стратегій: «Розвитку ринку» та «Диверсифікації». Вдосконалення нових напрямків діяльності, за рахунок використання доходів від збуту товарів на вже освоєних ринках, дасть можливість створювати нові товари в якості висококонкурентних позицій.

3 метою оцінки ефективності діяльності транснаціональних корпорацій та рівня впливу їх на світову економіку в умовах глобалізації, на сучасному етапі, використовують такі показники: рівень продаж, прибутку, вартість активів та ринкова їх вартість [25].

В таблиці 3.1 відображений список найбільших світових корпорацій за версією американського фінансово-економічного журналу Forbes станом на 30 квітня 2020 року на основі ранжування за встановленими показниками [21].

Таблиця 3.1

10 найбільших ТНК у світі у 2020 році, млрд. \$

№	Назва	Країна	Галузь	Продаж	Прибуток	Активи	Ринкова вартість
1.	ICBC	Китай	Банків. справа	177,2	45,3	4322,5	242,3
2.	China Construction Banc	Китай	Банків. справа	162,1	38,9	3822,0	203,8
3.	JPMorgan Chase	США	Банків. справа	142,9	30,0	3139,4	291,7
4.	Berkshire Hathaway	США	Холдинг	254,6	81,4	817,7	455,4
5.	Agricultural Banc of China	Китай	Банківська справа	148,7	30,9	3697,5	147,2
6.	Saudi Aramco	Саудівська Аравія	Нафта газ	329,8	88,2	398,3	1684,8
7.	Ping An Insurance Group	Китай	Страховання	155,0	18,8	1218,6	187,2
8.	Banc of America	США	Банків. справа Компю-	112,1	24,1	2620,0	208,6

9.	Apple Inc	США	тери	267,7	57,2	320,4	1285,5
10	Banc of China	Китай	Банків. справа	135,4	27,2	3387,0	112,8

Дані в таблиці 3.1 вказують на те, що лідерами серед світових корпорацій є китайські ТНК, які працюють в банківській сфері. В першій десятці на їх долю приходить 69,3 % активів та 36,4 % прибутку.

В більшості своїй, перша десятка найпотужніших світових корпорацій представлена фінансовими транснаціональними корпораціями китайського та американського походження (7 корпорацій із десяти), на долю яких приходить 215,1 млрд. \$, або 48,7 % прибутку та 93,5 % всіх активів.

Найбільш прибутковими є дві корпорації: ТНК Saudi Aramco, яка має напрямок видобування та переробка нафти і газу, з прибутком – 88,2 млрд. \$, а також холдинг Berkshir Hathaway, з прибутком – 81,4 млрд. \$.

До числа найбільш потужних ТНК світу переважно відносяться американські та китайські компанії [21].

Рейтинг найбільших світових транснаціональних корпорацій та їх розподіл по країнах відображає поточну світову економічну картину. Крім того, простежується взаємозв'язок між місцем компанії в рейтингу та роллю країни даної ТНК на світовому ринку.

Так, за рейтингом журналу Forbes, в 2020 році порівняно із 2018 роком, лідируючі позиції в рейтингу зайняли китайські корпорації, випередивши компанії США [21, 25].

В 2018 році перше місце в рейтингу займала ТНК Amazon, найбільший онлайн-ретеїлер США. Акції компанії збільшились майже у 2 рази порівняно із минулим роком, а ринкова капіталізація компанії сягнула \$1 трлн. Цифрова стрімінгова компанія Netflix посіла друге місце в списку.

Американські компанії складають майже половину списку, займаючи 49 позицій. Дев'ятнадцять із топ-25 родом із США.

Транснаціональні корпорації є найбільш впливовим інструментом на розвиток міжнародних економічних відносин, так як вони володіють рядом

об'єктивно важливих характерних ознак будучи членами таких відносин. До них належать: територіальна ознака, тобто наявність території для здійснення своєї діяльності, існування підрозділів та філій для збуту продукції, а також задіяні в діяльності людські, природні та наукові ресурси іноземних держав.

Тому на сучасному етапі розвитку, необхідно розглядати транснаціональні корпорації, як активних учасників міжнародного розподілу праці та інструменту кооперації і розподілу світових ресурсів.

Активна виробнича, інвестиційна, торговельна діяльність ТНК дозволяє виконувати їм функцію міжнародного регулятора виробництва та розподілу продукції і як вважають експерти ООН, сприяти економічній інтеграції в світі [26;28]

Стратегії розвитку транснаціональних корпорацій базуються на концентрації ресурсів (трудових, інвестиційних, маркетингових, розробка послуг тощо) в сфері власних стратегічних переваг. Така концентрація забезпечується в основному за рахунок прямих іноземних інвестицій (ПІІ), що використовуються з метою придбання стратегічних, в першу чергу нематеріальних активів.

Головними тенденціями стратегічного розвитку ТНК можна визначити наступні:

- Вибір місця для прямих іноземних інвестицій. Найбільш популярною країною для вкладення капіталу є Китай;
- Переміщення корпоративних функцій за кордон, особливо головної із них – виробничої, а надалі розподільчої та продажу, матеріально – технічного забезпечення та обслуговування;
- Вибір методів інвестування. Найбільш поширеними є три методи – злиття, придбання їх та greenfield – інвестиції, або по іншому – створення з нуля. Можуть також використовуватися інші методи, такі як ліцензування, або створення стратегічних об'єднань [29;30].

Разом із перспективами постійного збільшення та поширення ТНК в світових економічних процесах, можна також визначити деякі стійкі

структурні прогресивні тенденції, які в майбутньому будуть визначати динаміку діяльності ТНК.

Найбільш ймовірними перспективами розвитку транснаціональних корпорацій можуть бути наступні:

1. Лідируюче положення на міжнародному ринку займе фінансовий сектор. На таку тенденцію вказують дані таблиці 3.1 у 2020 році.

2. Зростання впливу ТНК на території як розвинутих країн, так і країн з економікою, що розвивається.

3. Очікується подальший розвиток і підвищення головних економічних показників діяльності середніх та великих корпорацій. На сучасному етапі, великі корпорації володіють економічними можливостями, які можна порівнювати з економічною міцністю деяких країн.

4. Світові процеси глобалізації стають базою проходження еволюційних етапів розвитку малих та середніх транснаціональних корпорацій, що в подальшому формує із них важливих учасників світової економіки та міжнародних відносин [30;31].

Ефективному функціонуванню міжнародних корпорацій сприяє ряд характерних стратегічних напрямків, серед яких можна виділити гнучкість інвестиційної політики, коли рішення приймаються не в рамках якоїсь регіональної стратегії, а з врахуванням політичних рішень уряду, конкурентної боротьби, доступу до передових технологій, чи маркетингових інструментів.

В той же час, на сьогодні існує така тенденція, за якої фактором, який визначає географічне розміщення закордонних філій міжнародних корпорацій, стає не дешевизна сировини, чи кваліфікованих працівників, а близькість ринків збуту.

Головними заходами по підвищенню ефективності виробництва на закордонних підприємства ТНК є:

- Вдосконалення технологічних процесів та модернізація обладнання з метою виграшу у конкурентній боротьбі;

• Застосування інформаційних систем для моніторингу всіх ланок виробничого процесу;

• Створення тимчасових багатофункціональних груп експертів із різних країн, з метою виявлення слабких місць в технологічній ланці;

• Залучення у вище керівництво (Ради директорів) висококваліфікованих досвідчених фахівців приймаючих країн [32].

Виробнича та комерційна стратегія транснаціональних корпорацій, що мають за основу підвищення рівня конкурентоздатності передбачають:

1. Стандартизацію продукції та уніфікація компонентів;
2. Заходи по забезпеченню лідерства на обраних ринках;
3. Концентрація виробничих потужностей в країнах – споживачах продукції;

4. Максимальне забезпечення попиту споживачів в приймаючих країнах з врахуванням специфіки товару;

5. Координація дій всіх зарубіжних філій направлених на підвищення конкурентоздатності [33, 34].

Розвиток національних інноваційних систем призведе до підвищення конкурентоздатності економіки, притоку інвестицій, впровадженню нових технологій, створенню робочих місць, а також збільшення інноваційного потенціалу. Рівень витрат на інновації в середньому складає 2,5 %. Найбільш високі значення цього показника спостерігається у Швеції (3,3%), Швейцарії (3%), Фінляндії (2,9 %), Німеччині (2,9 %) і США (2,8 %), рис. 3.1. [35, 36, 37].

Як правило, великі корпорації надають перевагу техніці «відкритих інновацій» та постійного підвищення якості продукції і його інноваційної складової. Проте все більшої популярності набирають стратегії, що базуються на запровадженні нових продуктів, які в майбутньому створюють окремий сегмент ринку.

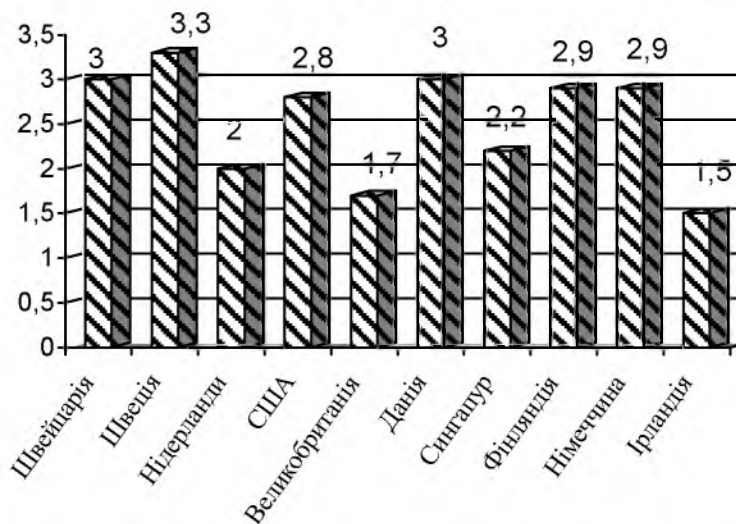


Рис. 3.1 Витрати на науково-дослідницькі роботи ТОП-10 країн Глобального індексу інновацій, % до ВВП, 2018 р.

Складено автором на основі даних GlobalInnovationIndex.

URL: <https://www.globalinnovationindex.org> / https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018-chapter1.pdf

Так, наприклад, активна підтримуюча інноваційна стратегія компанії Intel, створила умови для зниження рівня бракованості за рахунок більш планомерного впровадження інновацій, чому сприяв випуск нових моделей, сумісно з великими виробниками комп'ютерів та створення можливостей для досягнення монопольного становища на ринку комп'ютерних процесорів в наступне десятиліття [38].

В той же час, відома компанія Apple вимушена була застосувати захисну стратегію розвитку і зосередити свою діяльність на маркетинговій стратегії, завдяки чому підтримуються стабільний попит та досягається найвища норма прибутку.

Велика кількість азіатських корпорацій змогли закріпити свої позиції на ринку, завдяки застосування «опортуністичної стратегії», суть якої полягає в достатньо сильному демпінгу.

3.2 Фактори впливу діяльності ТНК на економіку України

Транснаціональні корпорації, в процесі глобалізації, стають об'єктами світової економіки та центром нових глобальних господарських відносин. На сучасному етапі, їх вплив настільки великий, що дуже часто корпоративний імідж може сприяти формуванню іміджу країни – базування компанії.

Така ситуація характерна і для транснаціональних корпорацій, які здійснюють свою діяльність на території України. Швидке зростання прямих приватних інвестицій, вихід технологічного попиту праці за межі фірм, галузей та національних меж супроводжується появою великих міжнародних науково – виробничих комплексів з філіями в різних країнах та на різних континентах.

Транснаціональні корпорації на сьогодні, є не лише міцною опорою, на якій базується економіка розвинених поужних країн, але об'єднавшись в великі транснаціональні групи, які включають до свого складу багаточисельні закордонні філії науково – дослідницького, постачальницького та збутового напрямку, вони все більш активно діють на міжнародній арені, стаючи головною силою світової економіки [39].

Активна виробнича, збутова, торгівельна та інвестиційна діяльність транснаціональних корпорацій сприяє виконанню ними функції міжнародного регулювання виробництва та розподілу продукції.

На думку ООН, транснаціональні корпорації сприяють розвитку економічної інтеграції в світі. Діяльність таких корпорацій досить тісно взаємопов'язана з процесами лібералізації виробничих, торговельних та фінансових відносин, так як відкриваючи закордонні філії, корпорації сприяють зближенню національних економік, формуванню регіонального господарського комплексу зі структурою та пропорціями, визначеними потребами регіону в цілому. Завдяки чому, транснаціональні корпорації набувають все більшого впливу на відносини між державами.

Транснаціональні корпорації впливають не лише на економіку країни - базування, але мають значний вплив на політичну, соціальну, наукову, культурну складову життя інших країн, регіонів, всього світу.

Сьогодні не має жодного значного процесу в світовій економіці, чи політиці, який відбувався би без участі транснаціональних корпорацій.

Таким чином, транснаціональні корпорації, як важливий суб'єкт в сфері міжнародної економіки, не лише впливають на формування позиції ЄС у відношенні України, але при певних обставинах, можуть виступати добістом як інтересів ЄС в Україні, або навпаки.

Проаналізувавши фактори впливу діяльності ТНК на економіку України, можна зробити висновок про те, що досягнення позитивного ефекту від діяльності транснаціональних корпорацій на території країни можливе лише при дотримувани певних умов:

1. Прямі іноземні інвестиції здатні позитивно впливати на економіку України лише при наявності чіткої програми уряду по взаємодії з іноземними інвесторами та чіткої політики щодо залучення та ефективного використання іноземних інвестицій;

2. Наявність чіткої програми та продуманої політики взаємодії з глобальними компаніями, які здійснюють фінансові вливання в країну, так як прилив прямих іноземних інвестицій може негативно впливати як на міжнародну конкурентоздатність країни так і на стратегічні напрямки її подальшого зростання;

3. Потрібно досягнути високого рівня конкуренції в тих галузях національного виробництва, в які приходять, чи планується прихід іноземних транснаціональних корпорацій [40, 42].

В цілому вплив закордонних ТНК на економіку України носить характер протиріч. Не дивлячись на значні, по нашим міркам, прямі інвестиції в промислову та аграрну галузі, головною метою транснаціональних корпорацій в Україні стали не інвестиції у виробництво, а прорив на український ринок збуту з продукцією, яка виробляється

підприємствами транснаціональних корпорацій в країнах третього світу. Інвестиції вносяться передусім в сферу обігу. В Україні транснаціональні корпорації поступово захоплюють не лише зовнішню, але і внутрішню гуртову та роздрібну торгівлю. Крім того, спостерігаються потужні спроби формування в Україні постійного та широкого попиту на імпортовану продукцію. В той же час, серед корпорацій трапляються і такі, які притримуючись вищеназваної стратегії, здійснюють прямі іноземні інвестиції безпосередньо в вітчизняне виробництво. Особливо це характерно для аграрних та неробочих транснаціональних корпорацій [43].

Транснаціональні корпорації впливають на світову економіку за допомогою такого інструменту, як конкуренція. Так як вони представляють собою велике об'єднання, де обертаються великі кошти. В зв'язку з чим освоїти нові напрямки діяльності для таких компаній набагато простіше, чим вийти на ринок новій компанії. За рахунок існуючих напрямків діяльності, що приносять дохід, корпорація спроможна зробити новий товар конкурентоздатним. Вона може знизити ціни і таким чином стати більш конкурентоздатною.

Крім того, такі корпорації можуть стати дієвим інструментом з оновлення та модернізації національного виробництва. Світовий досвід підтверджує даний факт. Так, останнім часом, найбільш високі темпи зростання експорту продукції на міжнародні ринки спостерігається в тих країнах, які змогли залучити значні об'єми прямих іноземних інвестицій та створити сприятливий клімат для діяльності великих транснаціональних корпорацій.

Так, наприклад, країнам з перехідною економікою таким як Угорщина, Польща та Чехія, вдалося значно розширити свій експортний потенціал за рахунок іноземного товаровиробника. Досить суттєвим є те, що ці країни, а також інші східноєвропейські держави (Китай, Ірландія, Швеція, Канада, Мексика, Сінгапур та інші), змогли збільшити свою ринкову частку, в основному за рахунок переорієнтації номенклатури експорту з низько

технологічних на середньо- та високотехнологічні види діяльності, на виробі з високою додатковою вартістю та динамічні товари, що дає можливість завоювати нові ринки та збільшити долю на вже освоєних.

За даними UNCTAD, найбільш динамічними є такі види товарів, як електроніка, телекомунікативне обладнання, фармацевтичні товари, продукція автомобілебудування та хімічна продукція, товари легкої промисловості (одяг), тобто перераховані види продукції є менш ресурсномісткими видами промисловості [44].

Для використання таких переваг в Україні, необхідно отримати потік капіталовкладень та здійснити широкомасштабне оновлення і модернізацію вітчизняної промисловості.

Необхідно відмітити, що при низькому рівні конкуренції та простих технологіях, транснаціональні корпорації будуть надавати переваги придбанню вже існуючих фірм, а держава – створенню нових, а за умови складних технологій і високої конкуренції транснаціональні корпорації надаватимуть переваги створенню нових фірм, а держава – придбанню вже існуючих. При заданому числі фірм та складних технологіях, транснаціональна корпорація передбачає прямий вхід, в той час як уряд – придбанню. При низьких значеннях податку на доход закордонного капіталу, справедливим буде зворотна ситуація, коли фірма буде вибирати прямий вхід, а уряд – придбанню. При середніх значеннях, і держава і транснаціональні корпорації виберуть – придбанню.

Це вказує на те, що державна політика має місце в галузях з високим рівнем монополізації та низькими витратами передачі технології (обмеження доді участі), або в конкурентних галузях з високими витратами передачі технології (обмеження прямого входу, в тому числі у вигляді обмеження кількості фірм в галузі). Звісно, перші обмеження спостерігаються в більшості своїй в традиційних галузях, а другі – в сучасних. Крім того, дослідження показують, що відношення транс межових злиття та придбанню компаній до створення нових фірм набагато вище у сфері послуг, чим

промисловості[22]. Тобто на ринках з недосконалою конкуренцією, політика державного втручання у вигляді адміністративних обмежень на інвестиції може бути виправданою, так як мета такої політики полягає не в тому, щоб заборонити доступ іноземних компаній на внутрішній ринок, а в тому, щоб стимулювати інший спосіб входу.

Серед позитивних якостей наявності ТНК в Україні можна відмітити наступні:

1. За рахунок масштабів компанії здійснюється розробка та передача між країнами нових технологій, знань та досвіду;

2. Можливість вибору місця локації філій в різноманітних країнах світу з врахуванням темпів економічного розвитку, політичної стабільності та доступу до економічних ресурсів;

3. Низька вартість сировини за рахунок використання великого її об'єму;

4. Доступ та вибір висококваліфікованих і досвідчених працівників.

Необхідно також враховувати, що в різних країнах діють відмінні один від одного механізми надходження прямих іноземних інвестицій, так як вони орієнтуються на різноманітні економічні фактори, які впливають на відмінності в структурі їх надходження. І навіть для однорідних розвинених країн механізм дії факторів залучення прямих іноземних інвестицій якісно відрізняються.

Результати дослідження з оцінки для залучення інвестицій США в розвинених країнах, то по двох значеннях країни проявили відмінності, і за цим критерієм їх поділили на 4 групи, табл. 3.2.

Необхідно відмітити, що в табл. 3.2 визначені ті фактори, від яких в різних теоріях та моделях політики у відношенні до прямих іноземних інвестицій знаходяться залежними параметри інструментів, що використовувалися. Серед них: рівень економіки, рівень та складність технології, виробничі витрати, еластичність попиту, частка нерезидентів в структурі володіння фірмами, характер конкуренції, кількість фірм тощо.

Таблиця 3.2

Групи розвинених країн, за механізмом притоку прямих іноземних

інвестицій [44]

Фактори	Низька зарплата стимулює ІІІ	Розмір зарплати не впливає, чи позитивно впливає на ІІІ
Важливий рівень технології в приймаючій країні	Німеччина, Нідерланди	Швеція, Італія
Важливий рівень технології США	Велика Британія, Японія	Франція

Поряд із позитивними рисами, які несуть транснаціональні корпорації для України є і негативні, до яких можна віднести наступні:

1. Як вже відмічалось, що це може бути монополізація ринків в місцях розташування філій;
2. Транснаціональні корпорації можуть диктувати свої умови конкурентам і навіть національним економікам;
3. Направленість транснаціональних корпорацій на автоматизації виробництв призводить до скорочення кількості робочих місць на підприємствах та зростанню рівня безробіття;
4. Великий негативний вплив на навколишнє середовище та перенесення екологічно шкідливих підприємств в такі країни, як Україна;
5. Дестабілізація ситуації на ринку праці, яка пов'язана з тим, що заробітна плата працівників філій ТНК перевищує заробітну плату працівників національних компаній [46].

Характерними рисами стратегій транснаціональних корпорацій є наступні:

1. Міжфірмове злиття та придбання інших компаній, як спосіб купівлі виробничих потужностей за кордоном, тобто поєднання конкуренції і

співпраці, що може давати позитивні результати в тому випадку, коли опирається на економічні досягнення та враховує певні переваги.

2. Залучення сфери послуг та інфраструктури, яка раніше цікавила міжнародних партнерів галузевого спрямування. Наприклад, телекомунікації, які в майбутньому стануть конкурентними галузями, інвестування яких в майбутньому може принести непоганий дохід. Безпосередня присутність компанії сфери послуг на ринках інших країн передбачає певні зміни в структурі прямих іноземних інвестицій на користь цього сектору. Проте розвиток телекомунікації сприяє зростанню транспортності інформаційних послуг і як результат потреба в інвестиціях такого роду послуг зменшується, але відкриває можливості для міжнародного бізнесу щодо створення нового виду послуг, таких як обробка інформації, чи ведення бухгалтерського обліку.

3. Характерне використання нових форм та методів інтернаціоналізації, що базуються на контрактних відносинах для транснаціональних корпорацій, які інвестують в країни, що розвиваються та в країни з перехідною економікою. Це може бути ліцензування з наданням технологій та технічних послуг, франчайзинг, або управління компаніями тощо [47, 48].

Як вже відмічалось, розширяючи свою експансію, транснаціональні корпорації використовують різноманітні форми освоєння світового ринку. До числа таких форм можна віднести наступні, рис. 3.2.

Головна діяльність транснаціональних корпорацій, як вже відмічалось, здійснюється в країнах з розвинутою економікою так як для цього є сприятливі умови такі як: історичні зв'язки, наявність сприятливого інвестиційного клімату, великі об'єми ринків, розвинена інфраструктура, активна інноваційна діяльність. Проте, останнім часом, спостерігається зростання частки країн, що розвиваються в загальному об'ємі активів транснаціональних корпорацій. Їх частка на сьогодні складає біля 30 % в загальному об'ємі активів.



Рис. 3.2 Механізм освоєння світового ринку транснаціональними корпораціями [49, 50]

Підводячи підсумок необхідно відмітити, що сучасний світ неможливо уявити без глобальних процесів інтеграції, а отже і існування транснаціональних корпорацій. В той же час, щоб посилити вплив українських транснаціональних на світову економіку, потрібно вивчати досвід країн, які добились високих результатів щодо транснаціоналізації своїх компанії.

НУБІП України

ВИСНОВКИ

НУБІП України

Розглянувши теоретичні та практичні аспекти функціонування транснаціональних корпорацій в системі глобальної економіки можна зробити наступні висновки:

НУБІП України

1. Актуальність вивчення транснаціональних корпорацій та їх ролі у світі підтверджується наявністю у корпорацій певних особливостей, які впливають на їх місце в світі. Транснаціональні корпорації в сучасній економіці можна розглядати, як один із головних елементів, що визначають напрямки розвитку як окремо взятої країни так і світової економіки в цілому.

НУБІП України

2. Із ста найбільших світових не фінансових транснаціональних корпорацій - 85 приходить на США, Японію та країни європейського союзу. Проте в процесі порівняння ТНК США та країн ЄС, вимальовується закономірність, яка вказує на те, що ступінь транснаціоналізації транснаціональних корпорацій США буде значно нижчий, чим у європейських ТНК, так як ринок їх країни значно обмежений.

НУБІП України

3. Загальна кількість транснаціональних корпорацій у світі, за період с 2010 р. по 2020 р. зросла до 110 тис., або на 34 %. Крім того, за останніх десять років, внаслідок активної інтернаціоналізації державних компаній, значно зріс показник кількості ТНК з державним управлінням до 1650 тис. одиниць, або у 2,5 рази, а кількість закордонних філій - до 87 тис., або у 10,2 рази,

НУБІП України

4. Транснаціональними корпораціями здійснюється майже половина світового промислового виробництва, вони також контролюють близько 70 % зовнішньої торгівлі, а загальна сума їх іноземних інвестицій складає близько 2 трлн дол. США.

НУБІП України

Що стосується України, то тут зареєстровано близько 7400 філій іноземних транснаціональних корпорацій, або лише 0,9% їх загальної кількості в світі.

5. На протязі останнього десятиліття, спостерігається тенденція збільшення частки транснаціональних корпорацій з державним управлінням в країнах, що розвиваються з 50% у 2010 році до 55% у 2019 році, або на 5 пунктів за рахунок зменшення частки корпорацій в розвинених країнах.

6. Найвищий рівень індексу транснаціоналізації спостерігається в ТНК малих країн, так як успішні фірми в цих країнах дуже швидко переходять межі внутрішнього ринку. Наприклад, транснаціональні корпорації Тайвані мають індекс на рівні 93,9; Мексики – 71,8, а ТНК США лише 62,8; Китаю – 56,7, Австралії – 36,9, а Ізраїлю – 28,5.

7. У 2019 році порівняно із 2018 роком значно зросли прямі іноземні інвестиції в Україну, як з країн світу на 12,6%, та з країн ЄС на 17,2%, що дало можливість нарощувати виробництво, здійснювати оновлення технологій, покращити технічне забезпечення, створити додаткові робочі місця.

8. Найбільш інвестиційно-привабливими в Україні є такі галузі діяльності, як харчова та переробна на долю якої приходиться – 16,3%; торівля – 15,0%; фінансова сфера – 9,1%; машинобудування – 8,6%; транспорт – 7,6%; металургія – 5,4%; нерухомість – 5,2%; хімічна та нафтохімічна промисловість – 4,1% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених до України.

9. Головними чинниками, які забезпечили високий рейтинг рівня розвитку транснаціональних корпорацій є:

- гнучка їх політика та стабільність навіть в період економічних криз;
- значні масштаби діяльності корпорацій;
- швидке та активне розміщення виробництва на території інших країн;
- застосування нових інформаційних технологій.

10. Стратегічними напрямками розвитку транснаціональних корпорацій можуть бути наступні:

- на міжнародному ринку лідируюче положення займе фінансовий сектор, про що свідчить аналіз показників 2020 року;

- зростання впливу транснаціональних корпорацій не лише на території розвинутих країн, але і країн з економікою, що розвивається.

- подальший розвиток та економічне зростання показників діяльності середніх та великих корпорацій.

- світові процеси глобалізації стануть основою для еволюційних етапів розвитку малих та середніх ТНК, що в подальшому зробить із них важливих учасників світової економіки та міжнародних відносин.

11. З-за умови ефективної політики, діяльність транснаціональних корпорацій матиме тільки позитивні ефекти для економіки країни в цілому. В

зв'язку з чим, кожна держава, і Україна зокрема, повинна сприяти не лише входженню ТНК на їх територію, але і забезпечити через них свою присутність на світових ринках. Позитивним є те, що відкриваються

можливості щодо створення сприятливого бізнес-клімату, надходження іноземних інвестицій у пріоритетні для національної економіки галузі,

використання інструментів стимулювання в інноваційний розвиток і науково-технологічну діяльність і все це разом, сприятиме зростанню національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Михайлушкин А. И., Шимко П. Д. . Экономика транснациональной компании: учеб. пособие для вузов. М., 2005. 240 с.]

2. Шабалина Л. Д. Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку України. Донецьк. 2012. С. 59–63 с.

3. Комарова Т. В. Современные тенденции развития международных корпораций . Экономика. Управление. Право. 2012. №4-2(28). С. 32-34.

4. Самусенко Д. Н. Особенности экспансии транснационального капитала в современном мировом хозяйстве. Проблемы региональной экологии. 2013. №3 С. 87-91.

5. Флегонов К. А. Основные факторы конкурентного развития ТНК (на примере США). Вопросы экономических наук. 2012. №3. С. 75-85.

6. Rugman A. M. The international financial crisis and transnational corporation strategy. Transnational corporations / United Nations Centre on Transnational 2011. №1. P. 103-116.

7. Якубовський С. О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності. Київ, 2015. 488 с.

8. Кривов'язюк І. В. Сучасне трактування та динамізм розвитку сектору транснаціональних корпорацій світу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 13. С. 74-78. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/16.pdf>

9. Карамбович І. М. ТНК у системі світового господарства. Київ, 2008. 36 с.

10. Мовсесян А. Американские транснациональные корпорации в современной мировой экономике. США Канада. 2006. №12. С. 12-14.

11. World investment report 2011: Non-equity modes of international production and development/UNCTAD. UN, New York, Geneva. URL: http://unctad.org/en/publicationslibrary/wir2011_en.pdf, 251 с.

12. Гудим К. Транснаціоналізація як чинник глобалізації. URL:

<http://visnik.knute.edu.ua/files/2014/04/4.pdf>

13. 200 найбільших компаній. Рейтинги Forbes Україна. URL: <http://forbts.ua/ratings/> (дата звернення: 01.11.2021).

14. Крецу О. Деятельность ТНК с государственным участием на современном этапе. //Экономические науки. 2019, № 10. С. 137. World Investment report 2019: special economic zones /UNCTAD, UN, New York, Geneva. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf , 222 с.

15. World Investment report 2019: special economic zones /UNCTAD, UN, New York, Geneva URL: [https:// unctad.org/en/PublicationsLibrary /wir2019_en.pdf](https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf) , 222 с.

16. Мировое хозяйство и международные экономические отношения: учебное пособие / под ред. А. П. Голикова и др. Симферополь: СОНАТ, 2003. 230 с.

17. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 №93/96: діє з 25.06.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

18. Дугісико Н.О., Яшук Г.С. ТНК в Україні: діяльність та вплив на економіку. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/48_2020_ukr/5.pdf

19. Державний комітет статистики. URL: [http //www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) (дата звернення: 01.10.2021)

20. Основні інвестори в Україну. Звіт про прямі іноземні інвестиції в Україну в 2019 році Державний комітет статистики URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

21. Forbes Global 2000 (2020). The World Largest Public Companies. Retrieved July 5, 2020 from URL: <https://www.forbes.com/global2000/#4864a1ba335d>.

22. Bojnec S., Kvasha S., Oliynyk O. Agricultural financial systems in Slovenia and Ukraine. Bulgarian Journal of Agricultural Science this link is disabled. 2014. 20(2), pp. 458–468.

23. New patterns of industrial globalization: cross-border mergers and acquisitions and strategic alliances .OECD. Paris, 2001

24. Narula R., Wakelin K. The Pattern and Determinants of US Foreign Direct Investment in Industrialised Countries // TSER program «Technology, Economic Integration».

25. Транснаціональні корпорації – неловимі злодії. URL: <http://politcom.org.ua> (дата звернення: 12.08.2021).

26. Рокоча В. В. Транснаціональні корпорації. Київ, 2001. 304 с.

27. Бусол О. Ю. Транснаціональні злочинні угруповання та транснаціональні корпорації: межі корупційного симбіозу. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». 2018. Т. 29. № 4. С. 154–159. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/4_2018/27.pdf

28. Oliynyk-Dunn O., Wasilewski M., Kvasha S., Adamenko V. Financial system development and financing patterns of firms: Evidence from Ukraine. 2020. 26(1). pp. 1–16.

29. Мадяр Р. О., Кушнір Ю. В., Далекорей М. І. Транснаціоналізація українського бізнесу в глобальній економіці. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 11. С. 26–31. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2017/7.pdf

30. Маргелов М. В. «Глобалізація» – превратности термина. США – Канада: економіка, політика, культура. 1968. № 9. С. 47–59. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_1968/10.pdf

31. Мекшун П. В. Позитивні риси та загрози транснаціоналізації економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 10. С. 84–88. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2013/22.pdf

32. Михайлишин Л. І. Транснаціоналізація світової економіки: інноваційний аспект: монографія. Вінниця: ДонУ, 2016. 314 с.

33. Макогон Ю. В. та ін. Трансформація процесу транснаціоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища. монографія. Донецьк: Норд Прес, 2011. 652 с.

34. Сазонець І. Л., Варич Ю. М. Сутність та основні концепції діяльності ТНК в умовах глобалізації. Донецьк: Юго-Восток, 2009. 275 с.

35. Офіційний сайт компанії Kraft Foods (Mondelēz International). URL: <http://www.kraftfoods.com>

<http://www.mondelezinternational.com>

36. Офіційний сайт компанії Procter&Gamble Україна. URL:

<http://www.pg.com.ua>

37. Офіційний сайт компанії ТОВ «Нестле Україна». URL:

<http://www.nestle.ua>

38. Панченко К. В. Вплив транснаціональних корпорацій на структурні зрушення в країнах з перехідною економікою : дис. канд. екон. наук :

08.05.01. Київ, 2004. 231 с.

39. Пехник А. В., Присяжнюк Ю. І. Транснаціональні корпорації у реаліях сучасного міжнародного бізнесу. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». 2018. Вип. 51. С. 82–90.

40. Пономаренко І. В. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економіку України. Ефективна економіка. 2013. № 2. URL:

<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1798>

41. Скільки іноземних інвестицій надійшло в Україну в 2010-2018 роках. URL: [https://ru.slovoidilo.ua/2018/08/31/infografika/jekonomika/skolko-](https://ru.slovoidilo.ua/2018/08/31/infografika/jekonomika/skolko-inostrannyx-investicij-postupiloukrainu-2010-2018-godax)

[inostrannyx-investicij-postupiloukrainu-2010-2018-godax](https://ru.slovoidilo.ua/2018/08/31/infografika/jekonomika/skolko-inostrannyx-investicij-postupiloukrainu-2010-2018-godax)

42. Задоя А. О. Міжнародні рейтинги та прямі іноземні інвестиції Академічний огляд. 2018. № 1 (48) URL:

<http://ir.duan.edu.ua/bitstream/123456789/1606/1/%D0%90%D0%9E.2018.1.pdf>

43. Фатюха Н.Г., Дем'яненко Я.Ю. Стан і перспективи залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України сталий розвиток економіки. Міжнародний науково-виробничий журнал Економіка та управління національним господарством. 2014. №3, С. 54-58.

44. Fortune global 500 URL: http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2013/full_list/?iid=G500_sp_ful.

45. Рубцова М. Ю. Транснаціональних корпорацій кодекс поведінки: українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. // ред. кол.: Л. В. Губерський та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2 : 812 с.

46. Овчарук М. П. Особливості поширення та впливу ГНК на економіку України. *Фінансовий простір*. 2013. № 3. С. 61-67. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fin_pr_2013_3_10.pdf

47. Ночвіна І.О. Особливості діяльності транснаціональних корпорацій в Україні та їх вплив на національну економіку: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди. *Економіка*. 2014. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2312/2404/article/view/39773/35874>

48. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності : навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2011. 472 с.

49. Бирка М.І. Теоретико-методологічні підходи до аналізування прямих іноземних інвестицій в контексті їх залучення. *Економіка. Соціологія. Право*. 2012. № 1. С. 34-41.

50. Рогач О. І., Шнирков О. І.. Транснаціональні корпорації: Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / ред. кол.: Л. В. Губерський та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.

51. Константинов В. Транснаціональні відносини: політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 720 с.